

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ТРЮЇЗМИ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0358-з/у
спеціальності 035 “Філологія”

освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

_____ Г. В. Івашина

Керівник _____ канд. філол. наук,
доц. Н. О. Зубець

Рецензент _____ канд. філол. наук,
доц. Л. П. Бойко

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*

Кафедра *української мови*

Рівень вищої освіти *магістр*

Спеціальність 035 “*Філологія*”

Освітня програма “*Українська мова та література*”

Спеціалізації 035.01 “*Українська мова та література*”

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ Р. О. Христіанінова

24 жовтня 2018 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Івашиній Ганні Валеріївні

1. Тема роботи *Трюїзми в системі українських прислів'їв*, керівник роботи *Зубець Наталя Олександрівна*, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2019 року № 782-с.
2. Строк подання студентом роботи – 23 грудня 2019 р.
3. Вихідні дані до роботи: *Збірки українських народних приказок та прислів'їв (Українські прислів'я та приказки. Дніпро, 1983; Народ скаже – як зав'яже. Київ, 1973); наукові праці Б. Ажнюка, Ж. Колоїз, О. Петрова, О. Селіванової, Н. Ковальської, О. Мельникової, С. Шепітько та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки
 1. *Наукове визначення і вивчення паремій української мови.*
 2. *Характеристика поняття про паремії, прислів'я і приказки.*
 3. *Класифікація тематичних груп прислів'їв-трюїзмів.*
 4. *Прагматика використання паремій.*
5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Зубець Н. О., доцент	10. 10. 2018	10. 10. 2018
Перший розділ	Зубець Н. О., доцент	25. 10. 2018	25. 10. 2018
Другий розділ	Зубець Н. О., доцент	03. 12. 2019	03. 12. 2019
Третій розділ	Зубець Н. О., доцент	06. 04. 2019	06. 04. 2019
Висновки	Зубець Н. О., доцент	10. 09. 2019	10. 09. 2019

6. Дата видачі завдання – 04 жовтня 2018 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – жовтень 2018 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Грудень 2018 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Січень 2019 р.	Виконано
4.	Підготовка першого розділу “Прислів’я як одиниця мовлення”	Лютий – березень 2019 р.	Виконано
5.	Написання другого розділу “Прислів’я в системі трюїстичного мовлення”	Березень – травень 2019 р.	Виконано
6.	Робота над третім розділом “Трюїстичні асоціації щодо об’єктів і явищ у пареміях”	Вересень – жовтень 2019 р.	Виконано
7.	Формулювання висновків	Листопад 2019 р.	Виконано
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Грудень 2019 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Січень 2020 р.	Виконано

Студент

Г. В. Івашина

Керівник роботи

Н. О. Зубець

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер

Л. М. Стовбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Трюїзми в системі українських прислів’їв” містить 64 сторінки.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано 500 пареміологічних одиниць, опрацьовано 70 наукових джерел.

Об’єкт дослідження – українські паремії, зокрема прислів’я.

Предметом вивчення слугували прислів’я, що викликають трюїстичні асоціації.

Мета дипломної роботи – оновлення теорії пареміології, з’ясування лінгвістичної природи українських паремій, аналіз груп прислів’їв з різними трюїстичними асоціаціями. Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких **завдань**:

- обґрунтовано наукове визначення і вивчення паремій української мови;
- оновлено характеристику поняття про паремії, прислів’я і приказки;
- розподілено й проаналізовано тематичні групи прислів’їв-трюїзмів.
- виявлено прагматику використання паремій;

Дослідження велося із застосуванням описового **методу**, що передбачає лінгвістичне спостереження, узагальнення та класифікацію матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено аналіз українських паремій, дається огляд основних підходів до визначення прислів’їв і приказок, заснованих на автентичних роботах учених з пареміології; дослідження розширює уявлення про людей, тварин та явища природи.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані на уроках української мови при вивченні курсів з основ зіставного мовознавства (розділи “Лексико-семантичні системи мов”, “Фразеологія”, “Зіставний синтаксис”); вступу до мовознавства (розділи “Лексика і фразеологія”, “Фразеологія”, “Грамматика”); загального мовознавства у вишах, а також на спецкурсах і спецсемінарах з фразеології, етнолінгвістики.

Ключові слова: ПАРЕМІЯ, ТРЮЇЗМ, ПАРЕМІОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ, ПРИСЛІВ’Я, ПРИКАЗКА, СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА, ЛІНГВОКУЛЬТУРА.

ABSTRACT

The Master's Degree in “Truisms in the System of Proverbs” contains 64 pages.

500 paremological units were selected for the qualification work, 70 scientific sources were processed.

The object of the study was Ukrainian phraseological units, including adverbs.

The subject of the study was the adverbs that cause truistic associations.

The aim of the diploma thesis was to update the theory of paremology, to find out the linguistic nature of Ukrainian paremies, to analyze the proverb groups with different truistic associations. Achieving this goal involved the **following tasks**:

- the scientific definition and study of Ukrainian language paremys are substantiated;
- the characteristic of the concept of paremia, proverbs a updated;
- thematic classification and analyzed of proverbs-truisms;
- the pragmatics of their use a revealed;

The study was conducted using a descriptive method that involves linguistic observation, generalization and classification of material.

The scientific novelty of the work is that, for the first time, the analysis of Ukrainian paremies (proverbs), gives an overview of the basic approaches to the definition of proverbs based on authentic works of paremology scientists; the study expands the concept of people, creatures and phenomena of nature.

Scope of application. The results of the study can be used in schools of different types in the Ukrainian language lessons when studying courses in the basics of comparative linguistics (sections "Lexical-semantic systems of languages", "Phraseology", "Comparative syntax"); introductions to linguistics (sections "Lexicon and phraseology", "Phraseology", "Grammar"); general linguistics in universities, as well as in special courses and seminars on phraseology, ethno-linguistics.

Keywords: PAREMIA, TRYUISM, PAREMIOLOGICAL UNIT, PROVERBS, PROPHECY, SEMANTIC-SYNTAXIC STRUCTURE, LINGUISTIC CULTURE.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ПРИСЛІВ'Я ЯК ОДИНИЦЯ МОВЛЕННЯ	11
1.1. Наукове визначення і вивчення паремій української мови.....	11
1.2. Прислів'я і приказки в системі паремій.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРИСЛІВ'Я В СИСТЕМІ ТРЮЇСТИЧНОГО МОВЛЕННЯ....	21
2.1. Поняття про трюїзми в лінгвістиці.....	21
2.2. Функції прислів'їв-трюїзмів	23
РОЗДІЛ 3. ТРЮЇСТИЧНІ АСОЦІАЦІЇ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ І ЯВИЩ У ПАРЕМІЯХ.....	31
3.1. Неможливість тривалого збереження таємниць.....	31
3.2. Спотворення інформації.....	34
3.3. Переваги спільної роботи.....	37
3.4. Перевага праці над лінню.....	39
3.5. Користь від праці	43
3.6. Єдність людини і природи	46
3.7. Відсутність здорового глузду.....	49
3.8. Важливість знань.....	51
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58

ВСТУП

Культурно-національна специфіка паремій завжди викликає підвищений інтерес науковців, оскільки можна дізнатися про різні сторони та рівні прояву певного культурного явища в мові. Культурно-національний аспект розглядається як інформація, що включає різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе в собі асоціативно-образну інформацію носія мови. Тому на сьогоднішній день актуальним залишається дослідження пареміологічних одиниць, які у стислій формі відображають певну мовну картину світу та визначають стратегію моральної поведінки людини та соціуму загалом. Виникають прислів'я постійно, але поширюються в народі й передаються від покоління до покоління лише найзмістовніші й найвлучніші з них. Справжні народні прислів'я поєднують у собі глибокий зміст з дуже простою, але образною формою, їх легко запам'ятовувати й виголошувати.

Паремії активно досліджуються як у літературознавчому, так і в лінгвістичному аспектах. Тому й існують різні точки зору відносно того, куди відносити прислів'я та приказки, розглядати їх як фольклорний жанр чи як функційні одиниці мови, які відносяться до фразеологічного фонду.

Інтерес лінгвістів до фразеології загалом і до пареміології зокрема посилюється в епоху глобалізації – к. ХХ – п. ХХІ століття, коли питання вивчення та збереження особливостей національних культур набувають особливого значення. Люди завжди відчувають свою приналежність до певного етносу, який виробляє власні цінності та принципи ставлення до світу за допомогою рідної мови. Фразеологічний склад мови відноситься до тієї частини лексикону, яка відображає лінгвокультурні особливості носіїв мови, і він є дзеркалом, в якому народ виявляє свою національну самосвідомість та світогляд. Так і паремії є тим джерелом, яке можна досліджувати на предмет лінгвокультурної інформації.

На сьогодні маємо значні здобутки в систематизації й виченні українських паремій. Зокрема, вивчалось їхнє історико-культурне підґрунтя (В. Перетц, М. Сумцов); походження, еволюція форми і змісту

(М. Пазяк); тематичне розмаїття (В. Даль, Г. Пермяков); особливості структури й семантики (В. Архангельський); особливості клішування, образності, поетичної структури (В. Анікін, Г. Пермяков) тощо.

Проте й досі відсутні лінгвістичні розвідки, у яких би досліджувалися прислів'я, що викликають трюїстичні асоціації, що й зумовлює **актуальність** цього дослідження. Тема дипломної роботи є також актуальною з огляду на те, що паремії як фрагменти, будучи втіленням мовного менталітету, репрезентують національні варіанти загальнолюдських цінностей, які можуть розглядатися з лінгвокультурологічною точки зору. Цей аналіз загальнолюдських цінностей становить інтерес для знайомства з мовною свідомістю народу.

Увесь потенціал паремії найповніше виявляється в контексті, який не породжує жодного значення мовної одиниці; він лише реалізує, іншими словами, дає статус існування справжнього значення відповідної одиниці мови. Контекст, слідом за О. Селівановою, трактуємо як семантико-граматичну й комунікативну єдність певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням, що є індикатором значення й функціональної вагомості цього елемента [46, с. 55]. Таке розуміння всеохопне, оскільки об'єднує множинність тлумачення контексту в лінгвістичних студіях. Як зауважує Н. Арутюнова, саме від контексту значною мірою залежить як семантика висловлень та їхня лексична форма. “Звичайна функція контексту полягає в тому, що він дає змогу уточнити смисл висловлення, відновити пропущені частини і тим самим зробити його зрозумілим для адресата” [33, с. 128]. Проте донині в лінгвоукраїністиці дослідження синтактики й семантики паремій, вивчення їхнього зв'язку з контекстом є відкритою і дискусійною проблемою.

Значних результатів досягнуто у вивченні різноаспектності паремійного фонду. Відтак, до вивчення культурологічного та лінгвокультурологічного аспектів зверталися К. Мізін; до прагматичного – В. Калько; до граматичної та синтаксичної структури паремій – М. Паук, Г. Пермяков та ін.; до семантичного

– В. Анікін, М. Дебак та ін.; до номінативного та комунікативного – І. Глуховцева, О. Дуденко та ін.; до концептуальної основи паремійного фонду – І. Голубовська, І. Давиденко, В. Кононенко, З. Коцюба, Ф. Нікітіна, Л. Ставицька та ін.

У мовознавстві виокремлено різні підходи та погляди щодо вивчення паремійних одиниць на матеріалі української мови. Паремії ставали об'єктом дослідження у фольклорі (В. Жайворонок, Л. Іваненко, А. Залізняк та ін.); у фразеології як її основної одиниці (А. Баранов, В. Бондаренко, А. Кунін, П. Лекант, О. Майборода, С. Терехова, М. Шанський та ін.); лінгвокультурології (Б. Ажнюк, Ж. Колоїз, О. Петров, О. Селіванова та ін.); когнітивної лінгвістики (Н. Ковальська, О. Мельникова, С. Шепітько та ін.).

Об'єкт дослідження – українські паремії, зокрема прислів'я.

Предметом дослідження є прислів'я, що викликають різні трюїстичні асоціації.

Метою дипломної роботи є оновлення теорії пареміології, з'ясування лінгвістичної природи українських паремій, що викликають різні трюїстичні асоціації. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- обґрунтувати наукове визначення та вивчення паремій української мови;
- оновити характеристику поняття про паремії;
- розподілити й проаналізувати тематичні групи прислів'їв-трюїзмів;
- виявити прагматику використання паремій.

Специфіка теми дипломної роботи, сформульовані завдання та її матеріал зумовили комплексний підхід до вибору **методів дослідження**, серед яких: загальнонаукові (описовий метод застосовано для класифікації та інтерпретації структурних, семантичних і функційних характеристик паремійних одиниць) і спеціальні лінгвістичні (метод лінгвосеміотичного моделювання – для конструювання інваріантно-варіантних моделей паремій, в яких закодована семантика прогнозу. Паремії належать до специфічних знаків природної мови й відрізняються від інших вербальних знаків передусім тим, що мають багатий культурний зміст, виражають самоусвідомлення етносу, становлять каркас його

ментальності, репрезентуючи її в дискурсах різних типів. Прислів'я потрібно вивчати з урахуванням трьох аспектів семіозису: семантики, синтактики, прагматики. Для виконання предметно-образної реконструкції додатково залучено компонентний аналіз, який сприяв розкриттю як джерел компонентів паремій із семантикою прогнозу, так і механізмів трансформації архетипної символіки прогнозу в стереотипно-образну в паремійних конструкціях.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше проведений аналіз українських паремій (прислів'їв та приказок), дається огляд основних підходів до визначення прислів'їв і приказок, заснованих на автентичних роботах вчених пареміології; дослідження розширює уявлення про людей, творин та явища природи.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з тим, що їх можна використовувати при вивченні паремійного фонду української мови. Практичне значення роботи вбачаємо і в тому, що її фактичний матеріал може бути використаний при укладанні лінгвокультурологічного словника прислів'їв.

Результати роботи можуть використовуватися як база для створення тематичного словника прислів'їв з лінгвокультурологічними коментарями, а також у процесі викладання лексикології, фразеології, стилістики. Використання матеріалів роботи відповідає соціальному замовленню суспільства – навчання мови як засобу міжкультурної комунікації, при якому формується особистість, здатна адекватно розуміти національну картину світу, відображену в пареміях.

РОЗДІЛ 1

ПРИСЛІВ'Я ЯК ОДИНИЦЯ МОВЛЕННЯ

1.1. Наукове визначення і вивчення паремій української мови

Паремійний фонд як мовна підсистема – це самобутній феномен, спроможний у кондесованій формі відобразити не лише особливості певної мови, а й світовідчуття її носіїв, специфіку етнічної ментальності, передаваної від покоління до покоління.

Прислів'я настільки потужно закодовані в етносвідомості, що слугують своєрідними регуляторами поведінки народу загалом. Попри виокремлення пареміології, прислів'я здебільшого фрагментарно досліджено на тлі всього фразеологічного фонду мови. Більшість праць спрямована на структурно-семантичне вивчення прислів'їв.

Слов'янська пареміологія, теоретичні основи якої закладені О. Потебнею і розвинуті М. Пазяком, Г. Пермяковим, Ф. Янковським, активно досліджується протягом останніх десятиліть у працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Українська пареміологія розробляється І. Голубовською, О. Дуденко, В. Жайворонком, В. Калашником, О. Лабащук, Н. Пасік, В. Пироговим та ін. Пареміологічна проблематика репрезентована низкою розвідок зарубіжних лінгвістів – М. Алексеєнка, М. Алефіренка, Н. Барлі, В. Бондаренка, В. Бонзера, Т. Бочиної, А. Дандіса, Р. Дюплессі, А. Жолковського, В. Жукова, Е. Кйонгес-Маранда, М. Кіммерле, Г. Крейдліна, А. Крикманна, П. Маранди, Дж. Мілнера, В. Мокієнка, З. Ноймана, Ю. Прохорова, Л. Савенкової, Т. Стеффенса, А. Тейлора, М. Черкаського, Р. Якобсона та ін.

Теоретичні питання світової і слов'янської пареміології знайшли відображення у збірниках праць: Українські прислів'я та приказки. Проблеми пареміології та пареміографії, Пареміологический сборник,

Паремиологические исследования, Фразеология в контексте культуры, В. Даль в парадигме идей современной науки, Пословицы и поговорки народов Востока, Переходные явления в области лексики и фразеологии русского и других славянских языков, Словарное наследие, Славянская фразеология и паремиология в XXI веке. Видання фундаментальних праць з проблем пареміології, проведення наукових форумів координується створеною в 1978 році Фразеологічною комісією Міжнародного комітету славистів, яку багато років очолює В. Мокієнко.

Однією з перших великих розвідок в українській пареміології є праця М. Сумцова “Опыт исторического изучения малорусских пословиц” 1896 р. У ній ґрунтовно висвітлено історію збирання прислів’їв, охарактеризовано писані й друковані джерела. М. Сумцов вказує на схожість між прислів’ями та приказками різних народів, пояснюючи це прямими запозиченнями, водночас наголошуючи на тому, що схожі прислів’я могли виникати й самостійно на спільному для всіх народів психологічному та моральному ґрунті [47, с. 10]. У кінці XIX ст. з’являється пареміологічне дослідження В. Перетца “Из истории пословицы. Историколитературные заметки и материалы с приложением сборника польских пословиц по рукописи 1726 года”. Автор подає історіографічний огляд джерел, полемізує зі своїми попередниками, пояснює походження терміна ‘прислів’я’. У другій частині розвідки В. Перетц вмістив зразки паремій із пам’яток давньої української літератури. Вершиною в українській пареміографії слід вважати діяльність І. Франка, який упорядкував ґрунтовний збірник (у шести книгах) народних прислів’їв під назвою “Галицько-руські народні приповідки” (1901–1910 р.). Він розкрив етимологію багатьох прислів’їв, визначив їхні міжнародні паралелі, зробив міжвидову класифікацію зазначених одиниць. І. Франко згрупував прислів’я в певні великі словникові статті, беручи в кожній за основу опорне стрижневе слово, а всі гнізда (за опорним словом) розмістив в алфавітному порядку.

Помітним виданням того часу була праця Г. Млодзинського “Практичний російсько-український словник приказок”, 1929 р., видана за редакцією

М. Йогансена. З'являються і загальні збірники прислів'їв: "Збірка українських приказок та прислів'їв" (упорядники А. Багмут, М. Дащенко, К. Андрущенко), 1929 р.; "Українська народна приказка", 1936 р. за редакцією А. Хвилі. У 60-х роках виходить друком монографія М. П. Ліждвої "Українські народні прислів'я та приказки в радянську епоху", 1962 р. У журналах і наукових збірниках друкуються статті з питань пареміографії. Фундаментальною для української пареміології та пареміографії кінця ХХ ст. є дослідницька діяльність українського фольклориста, етнографа та літературознавця М. Пазяка. Він – автор досліджень "Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії", 1984р., "Українські прислів'я та приказки: Проблеми генези та жанрово-поетичної структури", 1991 р., укладач книги "Українські прислів'я та приказки", 1976р., "Українські прислів'я та приказки" (разом із С. В. Мишаничем), 1984р., У 1993 році вчений перевидав збірку Матвія Номиса "Українські приказки, прислів'я й таке інше". Велику цінність становить його цикл видань українських прислів'їв та приказок: "Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини", 1989 р., "Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру", 1990 р., "Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми", 1991 р., "Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток", 2001 р.

На сучасному етапі розбудови української і зарубіжної пареміології відбувається активна розробка власного категорійного апарату, у якому центральне місце належить таким поняттям, як 'паремія' та 'пареміологія'.

Завдяки своїй багатогранності визначення "паремія" не має чітко окресленого формулювання. Відомий американський пареміолог А. Тейлор звертає увагу на те, що дати прийнятну дефініцію практично неможливо. Сутність її як фольклорного тексту потребує окремого спеціального дослідження. Людина усвідомлює, що послуговується саме прислів'ям чи приказкою за якимись невиразними ознаками, які досить складно оформити в одному визначенні. А. Дандіс у праці "Про структуру прислів'я" наводить думку іншого знаменитого дослідника в царині пареміології Б. Вайтинга:

паремії подекуди не піддаються визначенню, та й особливої потреби в цьому немає, оскільки всім відомо, що це таке. Сам же А. Дандіс зауважує: “Можливо, усі ми і знаємо це, проте цілком не зрозуміло, чому ніхто не може сформулювати цю загальновідому істину” [20, с.15].

У вітчизняному мовознавстві паремію в психокогнітивному аспекті розглядає О. Селіванова. Вона констатує: поняття “паремія” зазвичай уживається “на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів’їв” [46, с. 78]. Дослідниця об’єднує цим терміном не лише одиниці пареміологічного, а й фразеологічного та лексичного масивів. У зв’язку з цим вона зазначає: “Ми використовуємо широкий зміст цього терміна як одиниці фразеологічного фонду мови через наявність численних і досі не розв’язаних питань, що стосуються розмежування і кваліфікації стійких словосполук, фразем, прислів’їв, приказок, етикетних сполук, крилатих висловів, складених термінів тощо” [46, с. 79]. Очевидно, науковець стоїть на позиціях широкого витлумачення фразеології і до складу паремійного корпусу зараховує більшою мірою мовні одиниці, які формально представлені словосполученням, і найменшою – предикативно завершеними структурами. Інакше кажучи, у концепції О. Селіванової термін ‘паремія’ виступає рівноцінним поняттю ‘фразеологічна одиниця’ в широкому витлумаченні.

У сучасному науковому обігу за терміном “пареміологія” закріпилося основне значення: філологічна дисципліна про паремії – народні вислови, виражені реченнями або короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог [20, с. 17].

Найбільш повне визначення терміну паремії, на наш погляд, подається у науковій праці “Українська пареміологія” Ж. Колоїз, Н. Малюги, Н. Шарманової як “одиниці пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальним узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію” [20, с. 38].

Паремії можуть виникати двома шляхами: а) комплікативним (специфічне ускладнення семантичної структури, смислова конденсація вислову, за допомогою якої у мовній одиниці закріплюються результати ланцюжка умовиводів); б) імплікативним (згортання тексту до одного кінцевого вислову або семантичне стискування байки до прислів'я зі збереженням змісту та наявним натяком на первинний текст. У пареміях відображається не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу [20, с. 38].

У зарубіжних джерелах термін 'паремія' взагалі не вживається, а замість нього, як правило, ми знаходимо термін 'proverb' (прислів'я), тобто короткий добре відомий всім вислів, що несе узагальнену думку, висновок, пораду та відноситься до таких форм фольклорної літератури, як загадка і байка.

Пареміологічні одиниці відіграють важливу роль у художній літературі, адже вони формують ідейне наповнення художнього тексту, посилюють його емоційно-експресивне забарвлення та активізують його сприйняття. Вони характеризуються лаконічністю та афористичністю, оформлені як синтаксично замкнені, семантично цілісні та відтворювані речення, які виражають специфіку життя кожної окремої національної спільноти [20, с. 63].

Пареміологічні одиниці мають суб'єктивну природу, адже вони не лише характеризують світ, а й оцінюють його та виражають суб'єктивне ставлення індивіда до нього. Ж. Колоїз поділяє паремії на дві основні групи мовних елементів, пов'язаних генетичними, структурними, функціональними ознаками: власне паремії та індивідуальні афоризми [19, с. 60].

До першої групи належать абсолютні мовні знаки (прислів'я, прислівно-приказкові вислови, приказки) і крилаті вислови як загальноновживані словесні комплекси. Друга група охоплює мовні знаки, які реалізують матеріалізовані потенційні смисли. Таке структурування одиниць пареміології враховує ступінь авторства й масової відтворюваності, логіко-семіотичну й мовну природу висловлень. До складу паремій також відносять приповідки, народні прикмети,

побажання, прокльони, примовки, казкові формули, нісенітниця, тощо [20, с. 349].

Отже, паремії, синтезуючи сукупність знань людини про світ, є цінним джерелом культурологічної інформації. Наявність у різномовних прислів'ях тотожних смислів пояснюється універсальністю законів людського мислення, близькістю їх до архетипічних ментальних структур суспільної свідомості. Унікальність окремих паремійних текстів пояснюється наявністю в них компонентів, що відтворили специфічно національні реалії, трансформацією запозичень відповідно до особливостей рецептурної культури, а також самобутністю аксіосистеми конкретного народу.

Паремія – це історія народу, вміщена в стислих, але мудрих висловах. У довготривалому процесі свого формування прислів'я та приказки вмістили все, що пережило людство, що його цікавило від часів його виникнення й до сьогодення. Це – історія, пам'ять, досвід народу тощо. Вони органічно увійшли в нашу пам'ять, закріпилися в ній і стали невід'ємною частиною життя. Більшість паремій пов'язана з безпосереднім соціально-історичним досвідом народних мас. Це перше й основне джерело народних прислів'їв та приказок.

Саме в цих малих жанрах фольклору зосереджено всі когнітивні процеси: відображає сприйняття, розуміння й пізнання людиною навколишнього світу на різних етапах її розвитку; пам'ять поколінь про минулі часи, бо в них народ зосередив всі свої знання, аргументувавши їх. Паремії, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення народу про світ та своє буття у ньому. Це робить пареміологічні одиниці аксіологічно значущими мовними величинами, дослідження яких дозволяє виявити ієрархію цінностей носіїв певної культури і мови. Паремії мають суб'єктивний характер, адже вони не лише описують світ з точки зору індивіда, а й інтерпретують, оцінюють, виражають суб'єктивне ставлення до нього.

Зокрема, для перелічених точок зору, що становлять лише незначну частину поглядів, спільним є те, що усі мовознавці значущими як для паремій

так і для фразеологізмів визначають такі ознаки: відтворюваність, стійкість, експресивність та сентенційність. Їх відтворюваність у мовленні забезпечується тим, що вони існують у мові та в пам'яті мовців як готові конструкції, які при потребі вилучаються з пам'яті в готовому цілісному вигляді в супроводі загальновідомого значення, набуваючи конкретно ситуативного смислу залежно від умов та обставин спілкування.

1.2. Прислів'я і приказки в системі паремій

Протягом усієї історії людства прислів'я та приказки відіграють важливу роль у духовному житті різних народів як комунікативний, ідеологічний та естетичний елемент їхньої культури. Тому науковий і практичний інтерес до них постійно зростає. Дослідженням та вивченням прислів'їв і приказок протягом кількох століть займалися багато вчених. Над цією проблемою водночас працювали й працюють фольклористи, лінгвісти, літературознавці, історики, філософи, психологи та ін. Це дуже складний і тривалий процес. Навіть у наші часи чимало питань з цієї проблеми не з'ясовано до кінця. Причиною цього є насамперед складність і багатопроblemність самого жанру прислів'їв та приказок, які завжди перебувають у розвитку, вбирають у себе матеріал з інших жанрів фольклору, художньої літератури, публіцистики, творяться в живому народному мовленні.

У мовознавстві прислів'я та приказки отримали визначення "паремії". Проблема походження та класифікації паремій – одна з найскладніших і малодосліджених. Саме поняття 'паремії' викликає багато запитань. Цей термін не має серед учених остаточного визначення.

Складання пареміологічних словників, збірок прислів'їв і приказок здавна поставило вельми неоднозначну проблему розмежування різних типів паремій.

З плином часу точка зору на терміни 'прислів'я' і 'приказки' змінювалася. Давньоруське слово 'прислів'я' було багатозначним: воно характеризувало і будь-який словесний договір, і угоду між окремими людьми.

Досі в народній мові, у письменників, журналістів і в носіїв мови, недосвідчених в термінологічних нюансах пареміології, терміни “прислів’я” і “приказка” вживаються недиференційовано. Інша річ – вживання всім звичних слів “прислів’я” і “приказка” як фольклорних, етнографічних і лінгвістичних термінів. У європейській пареміології вже давно виникла необхідність їх суворого розмежування. В українській і зарубіжній філологічній та фольклористичній традиції ці терміни також поступово стали відрізнятися досить чітко.

При встановленні диференційних ознак між прислів’ями та приказками з лінгвістичних позицій рекомендувалися різні підходи, відштовхувалися як від плану вираження (прислів’я – речення, приказка – частина речення, його будівельний матеріал), так і від плану змісту, апелюючи до пізнавального значення, характеру узагальнення предметів і явищ дійсності, які вони відображають (прислів’я має узагальнювальний характер за смислом, приказка – засіб узагальнення за функцією). Наприклад: усталену конструкцію на зразок *Доки грім не вдарить, Іван не перехреститься* [48, с. 104] варто кваліфікувати як прислів’я, бо вона організована як складне речення з узагальнювальним значенням – ‘необхідні заходи не вживаються доти, доки обставини не змусять кого-небудь до невідкладних дій’; використовується в найрізноманітніших контекстах, коли треба підкреслити безпечність, незібраність, непередбачуваність кого-небудь, а також при оцінці чийхось поспішних, метушливих дій, до яких вдаються, опинившись перед несподіваними обставинами. Ґрунтується на народних уявленнях про те, що грім – наймогутніша божествена сила, яка карає. Аби уберегтися від грому, здійснювали попереджувальні магічні дії, але найбільш доступним засобом захисту від грому було, а десь-не-десь і залишається хресне знамення. План вираження стійкого вислову на зразок *Аж вуха пухнуть* [48, с. 337] дозволяє зарахувати його до приказок; до того ж план його змісту подібний до фразеологічно зв’язаного значення (‘кому-небудь неприємно, нестерпно, гидко слухати що-небудь’).

Здебільшого саме план вираження і план змісту лягли в основу не лише витлумачення, але й розмежування прислів'їв і приказок. Так, скажімо, свого часу ще Л. Скрипник визначала прислів'я як “виражене структурою речення народне висловлення повчального змісту (буквального чи алегоричного плану), яке формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду” [20. с. 42].

Розмежування прислів'їв і приказок, як, до речі, і решти ‘народних висловів’, як бачимо, залишається досить проблемним завданням і на сьогодні майже не розв’язуваним. Це пояснюється зокрема й тим, що тривалий час поза увагою науковців залишався, так би мовити, історичний аспект. Для цього варто, очевидно, з’ясувати, що є первинним, а що вторинним, яке з двох слів має глибше коріння. У цьому разі на допомогу приходять спеціальні лексикографічні праці, які переконливо засвідчують: обидва слова побутували в українській мові вже в XVII – XVIII ст., що підтверджує “Словник української мови” П. Білецького-Носенка (1840–1842 рр.).

Попри численні спроби розмежувати прислів'я і приказки, установити їхні диференційні ознаки, ґрунтуючись на яких, дати їм наукове, а не ‘поетичне’ визначення, лінгвістична наука не має на сьогодні універсальної дефініції. Такі ознаки обох різновидів власне паремійного корпусу, як влучність, стислість, лаконічність, народне (фольклорне) походження, узагальненість і типізація здебільшого не викликають жодних спростувань. Вони сприймаються як інтегральні, об’єднувальні. Завдяки влучності, стислості, лаконічності ці одиниці легко запам’ятовуються. Їхня матеріальна форма є оптимальною для акумулювання і трансляції життєвого досвіду народу, який їх витворив, відшліфував і передає від покоління до покоління. Ніхто не згадує прислів'я чи приказку без приводу і без причини, мимохіть чи випадково, вони завжди співвідносні з типовою ситуацією, у межах якої виявляється їхня істинна природа, є узагальненим трудовим, моральним, художнім досвідом поколінь, життєвою філософією, що маніфестує

суперечності побутового, соціального чи політичного життя того чи того етносу і т. ін.

Отже, прислів'я та приказки – короткі влучні вислови, що в художній формі типізують різні явища життя. Вони є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду, який дає право формулювати погляди на етику, мораль, історію й політику. У своїй сумі прислів'я та приказки становлять начебто звід правил, якими людина має керуватися в повсякденному житті. Вони рідко тільки констатують якийсь факт, скоріше рекомендують чи відкидають, схвалюють або засуджують, остерігають чи повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь. Різниця між ними полягає в тому, що приказки будуються як одночленні речення, не вживаються у перенесеному значенні і не мають повчального характеру.

РОЗДІЛ 2

ПРИСЛІВ'Я В СИСТЕМІ ТРЮЇСТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

2.1. Поняття про трюїзми в лінгвістиці

Науковий інтерес до проблем пареміології зростає наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. як у зарубіжному, так і вітчизняному мовознавстві, що дає змогу створювати численні фундаментальні наукові праці, робити спроби міжнародних класифікацій паремій, укладати паремійний матеріал у словниках, проводити паремійні паралелі на матеріалі різних мов. Пареміологічна проблематика репрезентована низкою лінгвістичних досліджень Н. Барлі, В. Бондаренка, О. Дуденко, Д. Гудкова, З. Каньо, Ю. Кжижановського, М. Пазяка, Л. Савенкової та інших мовознавців. У численних працях висвітлено феномен паремій, що виступають у ролі номенів і регуляторів морально-ціннісної концептуалізації дійсності, розглянуто різні аспекти їхнього функціонування як одиниць мови і фольклорних текстів.

Сучасний стан лінгвістики характеризується розширенням її традиційних об'єктів дослідження. У результаті мовні структури постають перед дослідником не лише у власне мовному контексті, а ширше – у контексті мовленнєвої діяльності. Крім того, конситутивна обумовленість паремій дозволяє говорити про них як про дискурсні одиниці. З позиції сучасних підходів до вивчення мовних явищ дискурс постає як складне комунікативне явище, яке включає, крім тексту, екстралінгвальні фактори (фонові знання, морально-етичні та естетичні настанови тощо), необхідні для правильного сприймання тексту. Відомо, що мовець може точно вжити паремію лише тоді, коли йому відомі умови і правила її використання. Відповідно, реципієнт правильно зрозуміє паремію, якщо знає ситуацію і той етнокультурний смисл, що вкладено в неї. Тим самим паремії, з одного боку, тісно пов'язані з прагматичною ситуацією, а з другого з етнолінгвальними та соціокультурними правилами і схемами їхнього використання та розуміння. Це дає підстави

вбачати в них дискурсні висловлення. Вважаємо, що такий розгляд паремійних одиниць може бути дуже продуктивним.

Паремії доцільно, на наш погляд, розглядати не лише як одиниці мови, а насамперед як комунікативні одиниці народного дискурсивного мовлення. Такий аспект сприяє з'ясуванню того, як паремія, будучи знаком ситуації, пов'язується з нею, як у ній репрезентується та чи та конситуація, тобто які семантичні перетворення відбуваються у компонентах сталого висловлення, як позначаються на мовленнєвій ситуації закладені в ньому етнокультурні та інші чинники.

Лінгвальну природу паремій ускладнює тенденція до знакового статусу в мовній системі. Усі одиниці пареміології (прислів'я, приказки, афоризми, примовки, прикмети, замовляння тощо) становлять **кліше** або **трюїзм** і використовується в ролі знаків.

Трюїзми – це загальновідомі вислови, старі істини, які цілком відповідають реальності. Вони настільки банальні, що не можуть піддаватися сумніву. Прикладом трюїзмів можуть бути фрази: *Всі люди помиляються, Кожна людина хоч коли-небудь спить, Земля крутиться навколо Сонця, Молоко – біле*. Тобто це така фраза, з якою погодиться будь-яка людина.

Трюїзми допомагають створити враження загальноприйнятості оцінного висловлення у суспільстві або в певній важливій для співбесідника спільноті. Вони являють собою дискурсивні знаки мови, що означають певну стереотипну ситуацію, подію, факт, які узагальнюють властивості й ознаки різних індивідуальних подій та об'єктів, створюючи глобальний образ цілісного світу, своєрідну схему світобудови. Трюїзми не містять фактологічної інформації про реальну дійсність, а передають деякі абстрактні ідеї за допомогою типізації реальних предметів, явищ, заснованої на попередньому сукупному індивідуальному та загальнолюдському практичному і теоретичному досвіді. Вони типізують життєві явища, надають позачасовий і всеохоплювальний характер, не містять точної вказівки на місце і час вчинення будь-які дії, вся інформація має абстрактний характер.

Трюїзм, як і всі універсальні висловлювання, оперує уже сталими думками. Наприклад, *Кони їдять овес і сіно* – поширене уявлення, часто містить підтекст. Відсутність корисного повідомлення, нового сенсу дозволяє вкласти в нього будь-яке значення: прохання, заборона, застереження. Трюїзм – одне зі зручних комунікативних засобів. Трюїстичні висловлювання об'єднані змістом, який будується на підставі логічного 'загального судження', класичний вигляд якого представлений за допомогою прислів'я та характеризуються великим ступенем узагальненості своєї семантики, відображають життєві закономірності, висловлюють деякі сентенції, повчання, певні рекомендації 'для всіх і кожного'.

2.2. Функції прислів'їв-трюїзмів

Паремії номінують і репрезентують певні явища об'єктивної дійсності чи їх відображення у свідомості. Паремії виконують основні й факультативні функції, побутують у художній сфері спілкування, у публіцистичному, політичному та інформаційному дискурсах. Водночас паремія співвідноситься з явищем прецедентності, зокрема з висловленням, текстом і ситуацією. Ці поняття, на думку Д. Гудкова, становлять специфічну групу вербальних феноменів, пов'язаних з інваріантними уявленнями конкретних образів, явищ культури, їх національно детермінованими когнітивними моделями. Паремія входить до когнітивної бази, має можливість неодноразово відтворюватися в мовних аспектах, розглядається як еталонна одиниця мови.

У сучасних лінгвістичних концепціях простежено тенденції до відображення специфіки духовності, національного чи загальнолюдського мовного явища, до антропоцентричної спрямованості наукових досліджень.

Одиниці пареміології, згідно з позицією М. Черкаського, становлять малі літературні форми – власне прислів'я з образним мотивуванням значення й авторські афоризми з прямим мотивуванням значення. Ці дві групи усталених

висловів об'єднані родовим терміном 'паремія' з ознаками клішованості, афористичності й сентенційності. Під клішованістю М. Черкаський розуміє властивість тексту сприйматися глобально, як наявне конструктивне й семантичне ціле, що відтворюється без істотних змін у відповідних комунікативних ситуаціях. Афористичністю він називає здатність висловлення імпліцитно містити значно ширшу інформацію (фокус), ніж вона експліцитно закладена в ньому (фон) [20, с. 36].

Одиницям пареміологічного рівня відводиться роль соціальних коректорів на основі етичних норм, які експліцитно чи імпліцитно відображені в паремійних текстах. Оцінка в пареміях є однією з трьох функцій. Разом з іншими вона утворює функційну тріаду: ствердження – оцінка – припис, де оцінний компонент характеризується проміжною позицією, хоч здебільшого має імпліцитну форму: оцінка приховується в метафоричній тканині тексту чи в контексті [20, с. 37].

Паремійна одиниця є носієм культурного коду, зберігаючи інформацію про історію, вірування, обряди та традиції етносу, репрезентуючи життя людини у світі духовного середовища. Послугуючись дослідженнями Ж. Колоїз, Л. Даниленко, М. Паук [10, 18, 44], виокремлюємо п'ять категорій щодо паремійного фонду української мови з опертям на ключові коди культури, а саме:

1. ЛЮДИНА як ФІЗІОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ /соматичний код;
2. ЛЮДИНА і ЧАС / часовий і просторовий коди;
3. ЛЮДИНА і ПОБУТ / предметний код;
4. ЛЮДИНА і ПРИРОДА / біоморфний код;
5. ЛЮДИНА і ЦІННОСТІ / духовний код.

Серед інших ознак паремії вирізняються її сентенційність, моралістичність та експресивність. Перші дві забезпечують реалізацію оцінної функції паремії, що закладена в метафоричну основу тексту чи контексту, а остання створює ефект вражаючої сили за допомогою стилістичного насичення

у вигляді метафор, метонімії, порівняння й таким чином увиразнює вплив на слухача.

У сучасному мовознавстві Н. Ковальська розрізняє сім основних семантичних функцій паремій, котрі відображено в їхній зовнішній та внутрішній структурі з метою передавання прихованого сенсу та властивостей різноманітних подій, явищ, предметів, фактів дійсності, а саме:

1) моделювальна, яка полягає в тому, що будь-яка паремія відображає модель якоїсь життєвої чи логічної ситуації, наприклад: *Мудрим ніхто не вродився, а навчився* [48, с. 225]; *Хто рано підводиться, за тим і діло водиться* [48, с. 225]; *Хто мусить, той і камінь укусить* [48, с. 225];

2) повчальна, що допомагає роз'яснити картину світу, правила поведінки чи етикету та ін., наприклад: *Як постелиш, так будеш спати, як посієш, так будеш жати* [48, с. 78]; *Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько* [48, с. 155]; *За праве діло стій сміло* [48, с. 227];

3) прогностична, яка має на меті зберегти семантику важливої інформації для передбачення майбутнього чи застереження, наприклад: *Якщо в дорозі пирхають коні, то подорожніх з радістю приймуть* [48, с. 126]; *Куди ворона, туди і хвіст* [48, с. 62];

4) «магічна» передбачає, що зміст, закладений у структуру паремії спричинить і допоможе нав'язати потрібну діяльність, наприклад: *Не показуй на блискавку пальцем, бо хата згорить* [48, с. 55]; *У п'ятницю йти свататись – буде вдача* [48, с. 65];

5) негативно-комунікативна, для позначення такої семантики паремії, що допомагає мовцю уникнути небажаної відповіді, наприклад: *Не кидай слова на вітер* [48, с. 227]; *Ситий голодному не товариш* [48, с. 29];

6) розважальна, що передбачає паремії з позитивними конотаціями, наприклад: *Живуть між собою, як риба з водою* [48, с. 185]; *Як почав орать, то в сопілку не грать* [48, с. 69];

7) орнаментальна (естетична), що слугує для семантичного та стилістичного забарвлення будь-якої мовленнєвої діяльності, наприклад: *З пісні*

слова не викидають і свого не вставляють [48, с. 226]; *За словом в кишеню не полізе* [48, с. 226].

У паремійних фондах української мови спостерігаємо метафоричне переосмислення дійсності. Прислів'я-трюїзми, обрамлені семантичною 'рамкою', вказують на те, що структурні компоненти досліджуваних категорій здебільшого перебувають у відношеннях, щоб семантично зберегти й передати зміст:

а) поради, наприклад: *Перемагай труднощі розумом, а небезпеку – досвідом* [48, с. 42]; *Не кидай слова на вітер* [48, с. 227]; Ліпше переконувати словами, ніж кулаками [48, с. 227];

б) переосмислення фактів об'єктивно-реальної дійсності, наприклад: *Дітки плачуть, а у матері серце болить* [48, с. 200]; *Мудрий не все каже, що знає, а дурень не все знає, що каже* [48, с. 228];

в) застереження, наприклад: *Не брудни криниці, бо схочеш водиці* [48, с. 67]; *Краще пізно, ніж ніколи* [48, с. 67]; *Хто пізно встає, тому хліба не стає* [48, с. 107].

До диференційних ознак пареміологічних одиниць відносять повну або часткову синтаксичну завершеність, сентенційність, логічність судження з його оцінно-етичною інформацією [54, с. 67].

І. Харитонova наголошує на тому, що вплив паремій на адресата відповідно до комунікативних намірів адресанта зумовлено реалізацією в них основних функцій мови:

1) номінативної: у пареміях позначається або визначається об'єкт думки;

2) емотивно-волюнтативної: у прислів'ях і приказках можуть бути виражені почуття, бажання, спонування до дії;

3) сигнальної: у пареміях можуть бути закладені оповіщення, попередження;

4) етнічної: у прислів'ях і приказках виражається національна приналежність мовця [26, с. 209].

До лінгвістичних маркерів, що дозволяють виокремити ‘відхилення’ прислів’я від пересічного дискурсу, а саме вирізнити його стилістичне й структурне забарвлення, віднесено фонологічні, семантичні й синтаксичні засоби. З прагматичної точки зору це допомагає реципієнту усвідомити важливість значення конкретної пропозиції [26, с. 209].

Антитеза, тобто ‘фігура думок’, дозволяє виокремити контрастивні конотації досліджуваних паремій. Разом із тим, спостерігаємо відношення із семантикою негативної, позитивної та нейтральної конотацій зіставлення. Серед них спостерігаємо такі:

а) зіставлення подібних явищ, стану, дій з семантикою поради, рекомендації, наказу та ін., наприклад: *Губами говори, а руками роби* [48, с. 114]; *Будь сильним духом, а не новим кожухом* [48, с. 117];

б) відношення для позначення контрасту явищ, стану, дій із конотативним негативним забарвленням, із семантикою висміювання явища, дії, стану (негативна оцінка), наприклад: *Велике дерево поволі росте* [48, с. 308]; *Верба хоч і товста, але зсередини пуста* [48, с. 308]; *Висока сосна, та мало з неї хісна* [48, с. 308];

в) порівняння за участю сполучників *мов, немов, неначе, як, ніж, аніж* із семантикою кепкування, глузування, докору та ін. (негативна оцінка), наприклад: *Яка пташка, така і пісня* [48, с. 327]; *Як роблять у купі, не болить у пупі* [48, с. 329]; *Так робить, як не собі* [48, с. 106]; *Нема гіршої долі, як жити без волі* [48, с. 63];

г) порівняння за участю сполучників *мов, немов, неначе, як, ніж, аніж* (нейтрально-позитивна оцінка), наприклад: *На дерево дивись, як родить, а на чоловіка як робить* [48, с. 334].

Процес оцінювання, насамперед, пов’язаний з емоціями, які виражає суб’єкт стосовно когось або чогось у висловленні, у тому числі й у паремії. Виражаючи оцінку, людина орієнтується на власні вподобання, почуття та емоції, соціальні стереотипи [15, с. 37].

Отже, прислів'я і приказки можна кваліфікувати одночасно і як одиницю мови, і як одиницю мовлення. О. Анісімова висловлює думку про те, що прислів'я і приказки, будучи матеріальним середовищем зовнішнього формування та реалізації думки і невід'ємною частиною системи 'мова – мовлення', виконують такі функції:

- 1) когнітивну: паремія виступає як результат пізнання світу, накопичення знань;
- 2) комунікативну: паремії слугують для передавання знань іншим людям і наступним поколінням;
- 3) соціальну: прислів'я і приказки впливають на людей, змінюючи при цьому організацію їх діяльності;
- 4) культурну: в пареміях фігурують об'єкти культури, суб'єктивна інформація, що передається з покоління в покоління;
- 5) етнічну: прислів'я сприяють створенню етнічних об'єктів і впливають на людей на національно-культурному рівні [26, с. 211].

Цікавим є факт, що паремії відтворюють не нове відношення до дійсності, а, навпаки, демонструють колективну повсякдену оцінку щодо фактів реального життя та історичного середовища.

Така інформація акумулює вплив на людину, мотивуючи потужне емоційно-оцінне ставлення до іншої особи, предмета, явища, події та ін., і є "продуктом мовленнєвого процесу, що виникає в результаті активізації виражального потенціалу експресивно-синтаксичних конструкцій" [16, с. 38].

Отже, спираючись на дослідження М. Ковбанюк, паремії можна класифікувати на:

- 1) паремії позитивної оцінки дійсності, наприклад: *Добрий чоловік надійніший від кам'яного мосту* [48, с. 38]; *Розумний ще з літа думає про зиму* [48, с. 248];
- 2) паремії нейтрального оцінювання дійсності, наприклад: *Достигле яблуко само з дерева падає* [48, с. 125]; *Суха ложка рот дере* [48, с. 31];

3) паремії негативної оцінки дійсності, наприклад: *Нема гіршої долі, як жити в неволі* [48, с. 18]; *Старість іде і хвороби веде* [48, с. 208]; *Не було добра зроду, не буде й до гробу* [48, с. 19]; *Посеред зими льоду не випросиш у куми* [48, с. 349].

Така класифікація не є вичерпною, адже в аксіології й нині вирують дискусії щодо вмісту раціонального й емоційного компонентів у складі оцінки.

Уподібнена семантико-синтаксична структура паремій, близькість денотативних та конотативних значень, збереження емоційності, стилістичних та образних компонентів уможлиблюють таку класифікацію паремій:

1) паремії з прямою номінацією зовнішності, характеру, поведінки людини, наприклад: *У маленькому тілі буває велика душа* [48, с. 209]; *Молодого кров гріє* [48, с. 208];

2) паремії з репрезентацією фізичної дії чи діяльності людини описують її побут, спосіб життя, суспільно-етичні манери та норми поведінки, наприклад: *Хто рано лягає і рано встає, здоров'я, багатство і ум наживе* [48, с. 44]; *Праця вчить* [48, с. 103]; *Не відкладай на завтра те, що сьогодні можна зробити* [48, с. 105].

Зберігають семантику поради чи застереження щодо конкретних дій виконавця, наприклад: *Не плюй у криницю – пригодиться води напиться* [48, с. 54];

3) паремії зі вказівкою на стан (подекуди характер) людини “моделюють” набір властивостей, притаманних різноманітним фізичним станам особистості як основного носія, наприклад: *Мертві не шкодять* [48, с. 219]; *Мертвий не скаже* [48, с. 219]; *Серце живе надією* [48, с. 136];

4) паремії з описом мовленнєвої, слухової, зорової, ментальноінтелектуальної діяльності людини визначають її позитивні та негативні наслідки щодо характеру, поведінки та способу життя особистості, наприклад: *Краще розумний дурень, ніж дурний мудрець* [48, с. 47]; *Дурний як мовчить, то за мудрого сходить* [48, с. 225]; *Хто багато говорить, той багато бреше* [48, с. 168];

5) паремії з указуванням на професійну (господарську) діяльність людини дають оцінку й характеристику як власне процесу, так і результатів дій виконавця, наприклад: *По роботі майстра пізнають* [48, с. 111]; *Який піп – така й парафія* [48, с. 112];

6) паремії з кваліфікацією соціального статусу (суспільно-соціальних відносин) людини згідно з нормами, прийнятими суспільством, наприклад: *Не кожні дві людини – пара* [48, с. 164].

Отже, прислів'я-трюїзми є знаками й одночасно моделями різних типових ситуацій або відношень між речами (явищами) реального життя. Замість того, щоб витратити багато часу на докладне пояснення ситуації, що трапляються занадто часто, ми використовуємо прислів'я, яке й відповідає повністю ситуації, що склалася.

Зокрема, трюїстичні висловлювання, виражені за допомогою прислів'їв виконують в мові специфічну функцію: дають можливість яскраво й стисло висловити думку, влучно і коротко охарактеризувати явище, ситуацію, ставлення людини, у літературній формі висловити свої почуття.

РОЗДІЛ 3

ТРЮЇСТИЧНІ АСОЦІАЦІЇ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ І ЯВИЩ У ПАРЕМІЯХ

3.1. Неможливість тривалого збереження таємниць

Паремії будь-якої мови – це носії загальнолюдських та національних пріоритетів, цінностей, життєвого та історичного досвіду, вмінь та навичок та ін. Вони віддзеркалюють й оцінюють поведінку, манери у тій чи тій ситуації реальної дійсності. Українська пареміологія розкриває лінгвокультурну специфіку мови, мовної свідомості й національну ментальність. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям власне паремії охоплюють усі сторони людського життя, суспільні явища, громадські й родинні взаємини, світовідчуття й світорозуміння. Зміст прислів'їв невичерпний. У них відображено багатогранність життя, побуту, звичаїв народу, його історія, мораль. Багатовіковий досвід трудового люду, його творча снага, сила духу, біль і гнів, боротьба, страждання, мрії – усе це зафіксоване в слові.

Матеріалом для дослідження стали паремійні одиниці, дібрані методом суцільної вибірки зі збірки “Українські прислів'я та приказки”, за упорядкуванням М. Пазяка та С. Мишанич.

Серед дібраного фактичного матеріалу, виявлено групу паремій, об'єднаних за спільною трюїстичною асоціацією **“неможливість тривалого збереження інформації”**:

На прикладі прислів'я *Казав пан псові, а пес хвостові* [48, с. 231] вербалізовано швидкість передачі інформації від одного мовця до іншого. Паремія може використовуватися як приклад того, що інформація розповсюджується за ланцюжком.

Висловлювання *Якби люди і риба не відчиняли рота, коли не треба, то багато лиха обминули б* [48, с. 235] використовується в тих випадках, коли

мовець має на меті застерегти співбесідника від розповсюдження інформації. Репрезентовано сутність комунікативної тактики самозбереження. Щоб таємниця залишалась таємницею, її не можна розголошувати, але природна потреба поділитися потаємним часто шкодить людині.

Зміст прислів'я *Як свої губи не затримаєш, то з чужих почувеш* [48, с. 235] розуміємо так: краще зберігати інформацію в таємниці, в іншому випадку про неї стане відомо всім. Може використовуватися як засторога від розповсюдження інформації. Традиційно українці не довіряють багатослів'ю, за народними уявленнями стриманість у мовленні є ознакою розуму, поміркованості, серйозного ставлення до справи.

Наприклад, паремії *Сорока — сороці, ворона — вороні, грак — гракові, дурень — дурневі* [48, с. 147]; *Розкажи куриці, а вона всій вулиці* [48, с. 232] презентує схему швидкого розповсюдження інформації, поширення чутки шляхом міжособистісного спілкування, як наслідок – чутка стрімко поширюється і набуває такої форми, що суперечить або навіть заперечує первинну інформацію. У мовленні зазначені паремії можна використовувати як аргумент, попередження щодо розповсюдження інформації у відповідній комунікативній ситуації.

Прислів'я *Слово вилетить горобцем, а вернеться волом* [48, с. 227]; *Слово – не горобець, як вилетить, то вже його не спіймати* [48, с. 226] мають комунікативну тенденцію, яка полягає у тому, що вимовлене слово поширюється зі швидкістю польоту маленької пташки. Слово виступає інформаційним засобом, який може завдати шкоди, якщо ця інформація негативного характеру.

У висловленні *Погані вісті не сидять на місці* [48, с. 146] вербалізовано прискорене поширення негативної інформації, згідно з яким у соціумі існує підвищений інтерес до негативу. Зазначене прислів'я дає змогу зробити висновок, що народ завжди негативно ставився до чуток, негативної інформації і переважно намагався ігнорувати її та не брати участь у відповідному процесі.

Зміст прислів'я *Пішли людям по зубах* [48, с. 146] полягає у активному обговоренні чогось або когось, актуалізації дії щодо рознесення пліток і чуток, в соціумі обов'язково формується суспільна думка про кожного його члена.

Прислів'я *Що знають троє, то скоро триста знатимуть* [48, с. 225]; *Ніхто не знає – лише дід, баба і ціла громада* [23, с. 144] також відображають поширення інформації серед людей. Варто сказати одному – спрацьовує ланцюжок поширення новини. Комунікативний досвід засвідчує: в колективі (великому або малому) не уникнути обговорень, що є не завжди об'єктивними або правдивими.

За допомогою паремії *Пішла горілка по животу, як брехня по селу* [48, с. 325] характеризується жартівливе порівняння фізіологічного явища із явищем комунікативним за параметром швидкості. Аналізоване прислів'я наводить на думку, що таку інформацію слід сприймати як необ'єктивну і недостовірну.

У прислів'ях *Приїхала баба з міста, привезла вістей триста* [48, с. 228]; *Не так діється, як слово сіється* [23, с. 144] мовець мав на меті висловити комунікативну закономірність випередження інформації у порівнянні з дією.

Паремія *Мені з уст, а тобі за пазуху шусть* [23, с. 235] являє собою один із способів прискореного поширення інформації, зокрема негативної: варто її комусь довірити, як вона стає власністю іншого. Цю паремію можна використовувати як рекомендацію до мовчання, бо в деяких ситуаціях мовчання є засобом збереження власної безпеки.

Паремії *Знає кума – знає півсела* [48, с. 143]; *Розкажи другу – піде по кругу* [48, с. 231] послуговуються тоді, коли поширення інформації відбувається каналами ближнього спілкування. Іноді внаслідок спільності життєвого простору, близькі люди стають свідками різноманітних подій у побуті, тому будь-яка інформація може поширюватися без відома того, кого стосується, і в суб'єктивному трактуванні.

Паремію *Говори та назад оглядайся* [23, с. 142] використовують, акцентуючи увагу на тому, що контроль за власним мовленням має велике значення. Якщо ця інформація є негативною, вона буде поширюватися швидше за позитивну. Прислів'я може попереджати мовців про те, що рознесення інформації – це недостойний, негарний людський вчинок, за який мовець несе повну відповідальність.

Паремія *Гість приїде на хвилю, а видить на милю* [48, с. 142] характеризується прискореним ритмом спілкування, який традиційно склався в українців, що унеможливило тривале зберігання таємниць. Значення громадської думки здавна було надзвичайно вагомим для українців, тому гостинність є ритуалом, мета якого – сприяти створенню позитивного враження гостя про господарів та їх життя.

3.2. Спотворення інформації

Група паремій містить семантику **“спотворення інформації”**. Комунікабельність українців, активна життєва позиція, потреба у спілкуванні зумовлює високий комунікативний рівень як ментальну рису етносу. Інформація, що передається численними комунікантами, інтерпретується кожною особою і, звісно, підлягає спотворенню. Виникає ефект ‘зіпсованого телефону’. Ми дібрали групу прислів'їв із трюїстичною асоціацією “спотворення інформації”:

Наприклад, паремія *Що не дочує, то домислить, а решту таки додасть* [48, с. 203] характеризує, що за відсутністю повних даних, інформація може бути змінена, перекручена. Інколи мовний потік захоплює інформацію, що не досягла мовця у повному обсязі, наприклад, недочута думка до кінця, і мовець доповнює її самостійно, на власний розсуд або інтерпретує цю інформацію по-своєму.

Паремія *Глухий, що не дочує, то вигадас* [48, с. 203] репрезентує апелювання до образу ‘глухого’ і вказує на те, що адресат одержав інформацію

в неповному обсязі, і цей чинник змушує його доповнювати інформацію на власний розсуд. Паремію можна використовувати як негативний приклад із метою застереження щодо поновлення неповної інформації власними ‘фантазіями’.

Висловлювання *Чув дзвін, та не знає, де він* [48, с. 279]; *Чула, що гриміло, але не чула, що вдарило* [48, с. 279]; *Не вір губі, положи на зуби* [48, с. 317] вербалізують, що перед тим, як поширювати інформацію, її треба перевіряти, щоб вона не була спотворена.

Паремія *Мати на кладці прала, то там і почула* [23, с. 204] розкриває сутність поширення чутки, з викрешеною, спотвореною інформацією. Кладка – як місце зустрічі жінок, як канал передачі інформації. Проте інформація може бути викрешеною через нерозуміння або численність передавачів, чи через суб’єктивність сприйняття.

Висловлювання *Може, воно колись і правда була, та тепер за брехню править* [48, с. 205] засвідчує, інтуїтивне знання інформації адресантом. Паремія ілюструє, що народ в принципі засуджує таке явище, як брехня, але суб’єктивні уподобання щодо омовлення неправди все-таки досить поширені.

Пареміями *Не всякому слуху вір* [48, с. 279]; *Не вір вухам, але очам* [48, с. 317]; *Вір своїм очам, а не чужим речам* [48, с. 217]; *Довіряй, але перевіряй* [48, с. 317] послуговуються тоді, коли необхідно перевіряти інформацію перед подальшою комунікацією. Аналізовані прислів’я можуть слугувати правилом, що наголошує на необхідності фільтрування інформації перед передачею іншим співрозмовникам.

У прислів’ї *Немає такої новини, аби люди не оновили. ... не пересолили* [23, с. 206] йдеться про те, що будь-яка новина зазвичай ‘обростає’ домислами, до моделювання яких долучається кожний новий учасник спілкування на підставі власного сприймання. Індивідуальне сприйняття кожного мовця впливає на об’єктивність відповідної інформації, що становить механізм утворення чутки, спотворення інформації.

Присягалися сліпці, що своїми очима бачили або Сліпий не побачить, так видумає [23, с. 207] паремії характеризують, що носії інформації спотворюють її, бо сліпці не можуть бачити і не можуть об'єктивно свідчити про щось, але прагнення брати участь у комунікації стає потужним стимулом для утворення і поширення викривленої інформації.

Зміст прислів'я *Ти казане кажеш, а мій батько від людей чув* [23, с. 208] передає схильність адресата вірити авторитетному для нього джерелу, про що свідчить покликання на батька. Прислів'я вказує на 'ланцюжковий' принцип поширення чутки, що призводить до викривлення інформації.

За допомогою виразу *Не бачила очком, не кажи язичком!* [23, с. 211] характеризується правило, що немає довіри до інформації, якщо адресант не був свідком подій. У разі відсутності у мовця відповідного рівня компетенції наявна інформація зазнає деформування.

Розкажи другу – піде по кругу [48, с. 231] мовець хотів сказати, що кращий спосіб зберегти інформацію – нікому її не повідомляти, навіть другові.

Висловлення *Розкажи курці, а вона по всій вулиці* [48, с. 232] спонукає людей не передавати інформацію стороннім людям, щоб уникнути її спотворення. Зазначене прислів'я характеризує схему спотворення інформації, неважливо кому ти передаєш інформацію, навіть курці, неможливо бути впевненим, що ця інформація залишиться перісному стані.

Паремії *Пес бреше, вітер несе* [48, с. 213]; *Говорив тазда псові, а пес хвостові* [48, с. 213] репрезентують закономірність поширення інформації в соціумі. Інформація може бути zdeформована внаслідок передачі. Аналізовані прислів'я репрезентують механізм утворення чуток, бо суб'єктивний вплив кожного нового інформанта зумовлює викривлення об'єктивної інформації, а також її доповнення.

Паремії *Сорока на хвості принесла вістку* [48, с. 279]; *Сорока – сороці, ворона – вороні* [48, с. 279] демонструють той факт, що поширення інформації відбувається шляхом передачі один одному, у разі чого виникає її спотворення,

Не можна покладатися на інформацію, що пройшла крізь численних мовців, ступінь викривлення інформації залежить від кількості мовців.

Прислів'ям *Не вір губі – вона часом бреше* [48, с. 212] послуговуються тоді, коли хочуть попередити, що не кожна людина говорить правду. Комунікативна потреба людини як природний інстинкт буває сильнішою за порядність. Тому перед тим як довіритися або використовувати таку інформацію її треба перевірити.

За подомогою паремії *Одна збрехала, друга збрехала, а третя по-своєму перебрехала* [23, с. 212] демонструється можливість спотворення інформації через передачу іншим, охарактеризовано комунікативний “ланцюжок”, зокрема з кожною наступною ланкою інформація проходить суб’єктивну оцінку мовця, внаслідок чого може суттєво відрізнятися змістом від первісного значення.

У багатослів’ї не без пустослів’я [23, с. 214] прислів’я характеризує недовіру до багатослів’я через можливість викривлення об’єктивної інформації, зокрема внаслідок додаткових описів та висловлень.

Пареміями *Чого недочує – то відновить; Що недочує – то змислить, а решту таки додасть* [23, с. 215] мовець моделює, що через брак інформації частина змісту повідомлення може бути перекручена чи спотворена.

Узяті поза конкретною ситуацією чи контекстом прислів’я, попри їхню милозвучність і чіткість логічної організації думки, можуть справити враження відсторонених істин, проте, в поданій групі прислів’їв-трюїзмів можемо спостерігати багато синонімів, що говорить про багатозначність таких прислів’їв.

3.3. Переваги спільної роботи

Прислів’я невіддільні від життя людини, як її мова, пісня. Вони свідчать про гострий розум народу, його глибокі естетичні почуття, багатий духовний

світ і високу мораль. Це велике народне багатство, справжній скарб, який народ свято береже і передає своїм дітям і онукам.

Ми виокремили групу прислів'їв із трюїстичною асоціацією **“переваги спільної роботи”**:

Наприклад, прислів'я *Один у полі не воїн* [48, с. 329] наголошує, що тільки разом або за підтримкою інших можна досягти перемоги або мати результат у справі. Природний інстинкт колективного самозбереження зумовлює відповідну комунікативну стратегію, що ґрунтується на принципах взаємодопомоги.

Паремії *Берись дружно – не буде сутужно* [48, с. 32]; *Добре тим живеться, де гуртом сіється і жнеться* [48, с. 330] підкреслюють, що будь-яку справу легше робити разом. У мовленні така паремія може використовуватися як мотивація для досягнення результату у справі.

Прислів'я *Біда людей єдна, гуртом можна і море загатити* [42, с. 35] характеризує, що спільні труднощі та негаразди єднують людей. Громадський устрій українського села побудований на основі взаємодопомоги один одному.

Паремії *Один гусак поля не витопче* [42, с. 122]; *Один дуб у полі – не ліс* [42, с. 122]; *Одна головешка в печі гасне, а дві в полі горять* [42, с. 123] послуговуються в тих випадках, коли хочуть продемонструвати переваги спільної роботи. У певних комунікативних ситуаціях ці вислови можуть слугувати мотивацією до роботи.

У висловленнях *З одної ягоди немає вигоди* [42, с. 65]; *Одна ластівка весни не робить* [48, с. 329]; *Один кіл плота не держить* [48, с. 329] мовець спонукає до об'єднання людей задля ефективної роботи. Аналізовані прислів'я можуть бути використані як приклад того, що маленькі речі або тварини об'єднавши зусилля зможуть досягнути великих справ.

Паремії *Одна квітка не робить вінка* [42, с. 123]; *Один дуб у полі – не ліс* [48, с. 329] слугують мовцеві прикладом, що навіть слабка людина або квітка

набуває сміливості, упевненості, сили об'єднавши зусилля задля досягнення мети.

З метою підкреслили користь групової, спільної роботи, використовують такі паремії: *Одна бджола меду не наносить* [48, с. 329]; *Як роблять укуні, не болить у пуні* [42, с. 218]; *В купі і беззубий собака гавкає* [48, с. 329]; *Копи переможе і попа* [48, с. 329]. Силова підтримка в такій ситуації не лише забезпечую більшу силу, але й сприяє позитивному розгортанню ситуації загалом, оскільки встановлює певну рівновагу між опонентами.

Паремії *Дружній череді і вовк не страшний* [48, с. 329]; *Дружній табун і вовків не боїться* [48, с. 329]; *Дружні сороки і орла заклюють* [48, с. 329] звучать у тих випадках, коли з підтримкою інших і з об'єднанням зусиль можна вирішити будь-яку проблему. Нейтралізація загрози викликає відчуття власної безпеки, найшвидший спосіб цього досягнути – об'єднати зусилля з такими ж як ти.

На прикладі цих висловлювань: *В гурті й комар сила* [48, с. 329]; *В гурті робити – як із гори бігти* [48, с. 330]; *Гуртом добре і батька бити* [48, с. 330] можна зрозуміти, що будь-яка робота, справа виконується швидше та легше з допомогою інших людей. Прислів'я можуть бути використані як мотиваційне висловлювання.

Можемо зробити висновок, що найчастіше, діячами в аналізованих пареміях виступає собака, ластівка, бджола та інші представники тваринного світу, що мають перевагу над хижими тваринами лише об'єднавши зусилля.

3.4. Перевага праці над лінню

З плином часу прислів'я змінювалися, шліфувалася їхня форма. Постійно відбираючи і осмислюючи найтипівіші явища природи й людського буття, народ свої спостереження закріплював у прислів'ях і передавав наступним поколінням. Поступово вони ставали кодексом неписаних законів моралі й поведінки.

Традиційні прислів'я про працю – це вічні істини, життєві узагальнення про працю як основу існування людей. Нами було виокремлено групу прислів'їв-трюїзмів із асоціацією **“перевага праці над ліністю”**:

Паремія *Без роботи день роком стає* [48, с. 103] підкреслює, що без заняття час тягнеться дуже довго. Цю паремію слід використовувати як настанову до роботи.

Паремією *Дерево шанують, як добре родить, а чоловіка, як добре робить* [48, с. 103] мовець мав на меті показати, що про людину судять за її вчинками та роботою. Якщо людина не ліниться працювати, то вона досягне успіху в своїх справах.

У висловленні *Де ліниво працюється, там пожитку не чується* [48, с. 103] характеризується спостереження: робота виснажує сили, дає прожиток та досвід.

Прислів'я *Хто працює – не бідує* [48, с. 107]; *Хто змолоду працює, той на старість панує* [48, с. 107] характеризують, що у працелюбної особистості здібності й таланти не пропадають даремно. Найкраще – привчатися змолоду до праці.

Для того, аби співрозмовнику дати розуміння, що праця необхідна для життя, використовують прислів'я *Хто робить, той голим не ходить* [48, с. 107].

За допомогою виразу *Тяжко тому жити, хто не хоче робити* [48, с. 107] мовець дає зрозуміти, що не буває щасливого життя у безділлі. Аналізоване прислів'я спонукає людей до праці.

Паремія *Ремесло на плечах не висить і хліба не просить, а хліб дає* [42, с. 154] говорить нам про те, що навчки до роботи знадобляться у будь-якому разі і будуть корисними у житті, на відміну від ледарювання.

Наприклад, прислів'я *Без діла жити – тільки небо коптити* [48, с. 108]; *Не дивися на чоловіка, а на його діло* [48, с. 108] наголошують, що без діла, роботи, людина марнує своє життя. Чоловік може бути гарним, сильним, проте це не означає, що його справи будуть такими ж. Якщо людина працююча та

виконує свою роботу сумлінно, то і результат такої справи буде добрий. Паремії можуть слугувати як настанова до праці.

Висловлювання *Праця чоловіка годує, а лінь марнує* [42, с. 137]; *Труд кормить, а лінь портить* [48, с. 107] та *У лінивого що у дворі, те й на столі* [42, с. 45] описують, що в ледачої людини не може бути успішне життя, такі прислів'я нам нагадують важливість бути сумлінним і працьовитим. У аналізованих прислів'ях праця асоціюється з домашнім добробутом. Представлені паремії вербалізують тактику преривання бесіди, з метою повернення до роботи.

У прислів'ї *Хочеш їсти калачі — не сиди на печі* [48, с. 112] мовець нам дає зрозуміти, що для того щоб щось мати, треба працювати.

Паремії *У ледачого і чоботи з ніг вкрадуть* [48, с. 113]; *У ледачого пасічника і бджоли ледачі* [48, с. 113] вербалізують, що лінь не допоможе у досягненні мети. Аналізоване прислів'я може використовуватися як нагадування, що від безділля не буде результату.

Прислів'ям *Відкладай неробство, а не відкладай справу* [48, с. 41] мовець мав на меті вмотивувати людей до роботи.

Прислів'я *Не чоловік, а золото, за що візьметься, те й зробить* [48, с. 105]; *У Федорки різні одговорки: то ноги болять, як йти треба жать, то в попереці колька, коли йде прополока, а як треба їсти, то й зуби не болять* [48, с. 112] допомагають відрізнити ледачу людину від працьовитої, такі риси характеру можна виявити за результатами праці людини, це видно з того, як людина ставиться до роботи, скільки часу виділяє роботі.

Висловлювання *За сто робіт береться, а ні одна не вдається* [48, с. 110]; *Отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере* [48, с. 109] пояснюють, що роботу треба виконувати сумлінно, бо справа не матиме успіху. Щоб робота вийшла з гарним результатом, їй треба присвятити достатньо часу та не відволікатися на інші справи.

Прислів'я *Під лежачий камінь вода не тече* [42, с. 133] послуговується для того, щоб акцентувати увагу на тому, що якщо нічого не робити, то й не

буде результату. Прислів'я будується на асоціації з лежачим каменем, так як і людина, яка нічого не робить, лежить, не зможе виконати жодної роботи, бо праця сама не прийде і результату не буде.

Лінивий і коло готового хліба вмре [48, с. 113]; *Лінивий три рази одне робить* [48, с. 113]; *Лінивий усе бідний* [48, с. 113] у прислів'ях акцентується увага на тому, що якщо ледарювати, нічого доброго не вийде. Якщо робити завдання не сумлінно, то прийдеться переробляти поки не вийде гарна справа. В першому прислів'ї використовується 'готовий хліб' як асоціація до 'готової справи', бо ледача людина навіть вже розпочату справу довести до кінця неспроможна.

Маленька праця краща за велике безділля [48, с. 97] такий вислів характеризує, що будь-яка справа, краще за безділля, бо праця приносить користь, досвід, навички. Паремія виступає як мотивація почати займатися справою, навіть незначною.

Паремії *Що швидко, то бридко* [48, с. 112]; *Що шкоро, то ледащо* [48, с. 112]; *Хоч не шкоро, та здорово* [48, с. 112]; *Не спіши – шкороше зробиши* [48, с. 112]; *Не поспішай, бо горобці спішили, та маленькими ся вродили* [48, с. 112]; *Поспішиши – людей насмішиши* [48, с. 112] нагадують: якщо справу робити не сумлінно, абияк, то не варто очікувати успіху. Мовець мав на меті зауважити, що краще робити повільно, але сумлінно.

Висловлюваннями *Ледачого і в церкві б'ють* [48, с. 113]; *Нероба гірше п'яниці* [48, с. 112]; *Б'ють не лежачого, а ледачого* [48, с. 113]; *Хто не працює, той голод чує* [48, с. 113] мовець наголошує, що лінь – найгірша якість людини, вона не приносить результату, не робить її розумнішою, не надає досвіду, а навпаки, лише створює проблеми. Аналізовані прислів'я застерігають від неробства.

3.5. Користь від праці

До нашого часу збережено безліч прислів'їв, що відображають споконвічне й безнастанне прагнення людини до правди, щастя, фізичного й духовного здоров'я, які стверджують моральні й етичні категорії – совість, справедливість, чесність та працьовитість, витворені практичним досвідом. У процесі розвитку людської спільноти традиційно встановлювалися певні норми поведінки людини в суспільстві, вироблялися етичні правила, своєрідні закони моральної поведінки. Вони набували форми влучних афористичних висловів. Джерелами прислів'їв було реальне життя й побут людей. Це яскраві перлини народної мудрості, які не втратили свого сенсу й донині. Особливо великий масив становлять ті прислів'я, у яких ідеться про особливості людського характеру. Прославляючи працелюбність, скромність, розсудливість, вірність слову, сміливість, прислів'я воюють проти ледачих, пихатих, недотеп, брехунів, базік.

Ми зібрали групу паремій-трюїзмів, що обрамлені семантичною “рамкою” “**користь від праці**”:

У прислів'ї *Жарти жартами, а діло ділом* [48, с. 108]; *Балакає густо, а виходить пусто* [48, с. 106] вербалізовано комунікативну тенденцію щодо емоцій, що пояснюється великим обсягом промови, але відсутністю реальних дій. Прислів'я будуються з використанням синтаксичного паралелізму, з метою провести чітку межу між ділом та розмовами.

Наприклад, паремія *Як балакать, так його і в п'ять лантухів не вбереш, а як до діла, то й в торбинку зложити можна, ще й мотузкою перев'язати* [48, с. 228] характеризує, що від розмов діло не буде виконане, якщо людина багато говорить – це не означає, що вона багато зможе зробити. Прислів'я описує поведінку особи, яка скеровує всі свої сили до балачок, замість продуктивної діяльності.

Прислів'я *Байка байкою, а борщ стигне* [23, с. 160] використовується як делікатне преривання бесіди, що затяглася. Паремія наголошує: краще працювати, ніж говорити.

Паремії *Клопот повен рот, а діла нема* [48, с. 235]; *Не мели язиком, а роби діло* [48, с. 108]; *Вся сила в рот пішла* [48, с. 235] вербалізують, що від розмов справа не зробиться. Паремії наголошують, що найкращий спосіб продемонструвати свої досягнення – показати результати власної роботи. Паремії можуть використовуватися як спосіб завершення бесіди, щоб перейти до роботи.

Як на вечориці іде, то під ним земля гуде, а як до роботи, то нема охоти [48, с. 108]; *Як на роботу йти, то позаду, а як додому, то трудно наздогнати* [48, с. 108] – такі паремії характеризують зусилля, що треба докладати для роботи. Прислів'я найчастіше використовуються з метою мотивації до праці.

Говори, Петре, з хвостом! [48, с. 161] паремія є своєрідним зауваженням, коли мовець хоче завершити бесіду, та перейти до роботи. Образ хвоста використовується як символ кінця розмови.

Паремії *Людська праця – не дурниця, розкидати не годиться* [48, с. 104]; *Не кінчай роботу язиком, а ділом* [48, с. 105]; *Найкраще в роботі слово: "Готово!"* [48, с. 104] характеризують, що до праці слід ставитися відповідально, не відволікатися на інші справи та виконувати роботу сумлінно.

Висловлювання *Більше робити, а менше – говорити* [48, с. 104] вказує на необхідність займатися справою, бо розмови результату не принесуть. Паремія може використовуватись як мотивація до дій, бо надмірне говоріння може не лише зашкодити справі, а й негативно вплинути на формування суспільної думки про особу, оскільки той, хто багато говорить, зазвичай не викликає довіри.

Зміст прислів'я *Балаканням роботи не почнеш і не закінчиш* [48, с. 243] вербалізує, що розмова не допоможе досягнути мети, треба наполегливо працювати. На думку українців, той, хто багато говорить, мало працює. Аналізоване прислів'я може слугувати засобом припинення бесіди.

Наприклад, паремії *Краще добре робити, ніж гарно говорити* [48, с. 103]; *Де працюють, там густо, а де гайнують, там пусто* [48, с. 103] використовуються, як приклад того, що праця завжди виправдана, вона приносить користь. Паремії характеризують, що мовленеві зусилля мають бути скеровані не на обговорення дії, слугувати стимулом та підбадьорювати до роботи.

Прислів'я *Будинки зводять не язиком, а сокирою* [23, с. 244] характеризує, що для того щоб чогось досягти, необхідно серйозно займатися справою, а не відволікатися на балачки. Паремія вербалізує думку, яка виникла внаслідок омовлення типових асоціацій, стосовно того, що працьовитість – ознака мудрості, повноти, а занадто активне говоріння – обмеженості.

Прислів'ями *Губами говори, а руками роби!* [48, с. 103]; *Роби не язиком, а руками* [48, с. 105] послуговуються тоді, коли хочуть когось вмотивувати до роботи. Прислів'я підкреслюють, що мовлення під час виконання роботи негативно впливає на її результат.

Робота мучить, зате годує й учить [48, с. 106]; *Терпіння і труд все перетруть* [48, с. 106] такі прислів'я свідчать про те, що хоч праця може бути і важкою, все краще, ніж нічого не робити. На початку робота може супроводжуватися негативними емоціями, проте її результат – позитивними. Праця навчає, надає досвіду та навичок.

Використовуючи прислів'я *Коли почав орати, то у сопілку не грати!* [48, с. 252], мовець має на меті спонукати іншу людину працювати, та не відволікатися від роботи. А також дати зрозуміти, що праця принесе більше користі, ніж безділля. Аналізоване прислів'я налаштоване на того, хто безоглядно віддається веселошам та розвагам, замість того, щоб виконувати роботу.

3.6. Єдність людини і природи

На початкових етапах свого розвитку людина ототожнювала себе з природою. Ця уява була доволі примітивною. Люди у процесі трудової діяльності постійно стикалися з прихильними і ворожими силами природи, відчували свою безпорадність, беззахисність перед останніми. Прагнення отримати добрий урожай, захистити себе породило бажання задобрити сили природи. І людина звертається до магічної сили слова, вірячи, що саме так вона може вплинути на диких звірів і на природні явища. Спостереження людини над природою та віра в її магічну силу знаходили відображення в усній творчості [34, с. 51].

Проаналізувавши мовний матеріал, можемо стверджувати, що найбільше уваги люди приділяли таким силам природи, як сонце, дощ, вітер, шанували воду, небо, землю. Згодом первісне значення прислів'їв змінювалося, вони починали вживатися у переносному значенні для зображення абстрактних понять: надії, волі, справедливості та інших, позитивних чи негативних рис характеру людини тощо.

Досліджуючи семантичні особливості паремій з компонентом, які демонструють тісний зв'язок людини і природи, ми дійшли висновку, що їх можна поділити на дві групи:

1) паремії з компонентом на позначення природних явищ, які його позначають;

2) паремії, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, а базуються на переносі якостей чи характеристик на поведінку людей, їх риси характеру, стосунки між людьми, матеріальний стан та інше.

З-поміж дібраного фактичного матеріалу, багато метеорологічних прислів'їв, пов'язаних зі снігом, морозом, дощем: *Оце мороз з очима* [48, с. 58]; *Зима без снігу – літо без хліба* [48, с. 58]; *Багато грому, мало дощу* [48, с. 57]; *Якщо не подує вітер, гілка не поворухнеться* [48, с. 56]; *Сонце далеко, але гріє*

[48, с. 53]; *Сонце землі дає красоти, а людині – роботу* [48, с. 53]; *І високий пагорб сонця не закрис* [48, с. 53]. Це пов'язано насамперед з особливостями українського клімату. Українці звикли до пекучого сонця літом, та лютого морозу взимку.

Щодо другої групи паремій, тобто тих, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, ми виділили в ній такі семантичні категорії:

Якості людини, риси характеру: *Дмухни на нього й розсиплеться від вітру* [48, с. 57], що позначає слабкість; *Хай хоч грім з неба* [48, с. 58] паремія підкреслює відповідальність, обов'язковість, як важливі риси характеру людини.

Правда світліша за сонце [48, с. 53]; *Хай мене грім поб'є* [48, с. 58] такі паремії окреслюють чесність, правдивість мовця.

Прислів'я *У нього взимку снігу не випросиш* [48, с. 53] характеризують, що людина до якої звертається мовець має риси жадібної людини. Як приклад використовується порівняння зі снігом у зимку, коли його і так придостатньо.

В пареміях *Хто плює проти вітру, плює на свою бороду* [48, с. 57]; *Що він робив? – Вітри у клубок змотував* [48, с. 57]; *Б'ється як риба об лід* [48, с. 58] ідеться про те, що людина виконує марну справу, як риба, яка не може пересуватися без води.

Стосунки між людьми: *Чисте небо блискавок не боїться* [48, с. 53] прислів'я може використовуватися на позначення чесної, щирої людини; *Гарний день видно з ранку* [48, с. 63] позначає успіх.

Висловлювання *Ясно, звідки вітер дме* [48, с. 56]; *Свіжим вітром повіяло* [48, с. 58]; *Якщо немає блискавки, немає й грому* [48, с. 56]; *Диму без вогню не буває* [48, с. 54]; *Без вітру й трава не колишеться* [48, с. 73] розкривають причини якихось подій, зміни життєвих ситуацій.

Почуття та емоції: *Тремтіти як осика на вітрі* [48, с. 58]; *Аж морозом сипати поза шкірою* [48, с. 58] паремії характеризують людину, яка чогось

боїться. Аналізовані прислів'я використовують, щоб адресант зрозумів, що співрозмовник відчуває страх.

Прислів'ями *Очі туманом заходять* [48, с. 53]; *Його обличчя вкрилось хмарами; Нема в них долі під сонцем* [48, с. 53] розкривають внутрішній стан мовця, який передає нещастя, горе, печаль.

На позначення негативного ставлення, незадоволення до когось, або чогось використовують прислів'я: *Щоб тебе грім прибив!* [48, с. 57]; *Люблю як сніг на своїй голові* [48, с. 58].

Паремії *Вітер, що не перешкоджає, нехай дме* [48, с. 57]; *Мені від того ні холодно ні жарко* [48, с. 57] висловлюють байдужість мовця до того, що відбувається навколо.

Для вираження подиву в разі несподіваного прибуття людини послуговуються паремії: *Який гарний вітер тебе приніс* [48, с. 57]; *Яким вітром!* [48, с. 57].

Висловлювання *Викидати гроші на вітер* [48, с. 57]; *Пустити за вітром* [48, с. 57] виражають матеріальне становище, ставлення до матеріальних благ людини. Аналізовані прислів'я можуть бути використані як засторога до марнотратства.

Використовуючи паремії *Після дощу – сонце* [48, с. 53]; *Щастя схоже на зимове сонце* [48, с. 71]; *Засвітить сонце і в наше віконце* [48, с. 53]; *Дощ золото приносить* [48, с. 57]; *З'являться як гриби після дощу* [48, с. 57] мовець мав на меті охарактеризувати щастя, талант, багатство, достаток. В останньому прислів'ї мовець порівняв появу грибів після дощу з помноженням достатку.

Особливу увагу люди приділяли прикметам. Спостерігаючи за природою, вони навчалися пристосовуватися до навколишнього світу, жити й працювати в злагоді з природою. Ці знання передавалися з покоління до покоління: *На Марію сильні роси – льони будуть сірі й косі; Коли на Юрія грім, буде радість людям всім; Коли чуєш «березень», багно попереду та позаду земля; Лютий, хоч і лютує, все одно літом пахне* [42, с. 224].

Паремії з описом об'єктів та предметів дійсності маркують набір якісних характеристик, а також різноманітні зовнішні та внутрішні ознаки об'єктів і предметів, асоціативно демонструючи характер, зовнішність, поведінку, побут, а також сприйняття й ставлення людини до навколишньої дійсності, наприклад: *Не все те золото, що блищить* [48, с. 256]; *Чим горщик накопить, тим він і смердить* [48, с. 256]; *Скрипуче колесо довше ходить* [48, с. 95]; *Великому кораблеві – велике й плавання* [48, с. 95]; *З пустої криниці води не набереш* [48, с. 41]; *Перо сильніше за меч* [48, с. 242].

Паремії з описом фізичних та природних явищ констатують життєдіяльність людини через стан і розвиток явищ навколишньої дійсності, наприклад: *З солом'яного багаття не буде пуття* [48, с. 228]; *Пара кісток не крутить (ломить)* [48, с. 248]; *Від малої течії великі кораблі тонуть* [48, с. 248]; *Диму без вогню не буває* [48, с. 55].

3.7. Відсутність здорового глузду

Прислів'я були й залишаються енциклопедією народного життя. Ми не знайдемо такої ділянки побуту, взаємин між людьми і природним довкіллям, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Наприклад, сміх спрямований на найважливіші та найвразливіші місця людської натури. Іронічне філософське ставлення до власних проблем і недоліків, до вад і хиб тих, хто знаходиться навколо, нерідко присутнє в пареміях. Нами було виокремлено групу паремій-трюїзмів із значенням **“відсутність здорового глузду”**:

Група паремій, що об'єднані трюїстичною ‘рамкою’ **“відсутність здорового глузду”**, можуть послуговуватись як засторога від спілкування з нерозумною, дурною людиною, наприклад: *Три дні блуди, а в дурня дорогу не питай* [48, с. 254]; *Говори до дурня, а дурень все дурнем* [48, с. 249]; *Не*

займайте дурака – його доленька така [48, с. 253]; *Од чорта одхрестишся, одмолишся, а од дурня і ломакою не одіб'єшся* [48, с. 253].

Уміння поставитися з гумором та іронією до своїх труднощів або розумових вад є ознакою оптимізму і морального здоров'я народу. Український народний гумор прийнято вважати м'яким, добродушним. Це справді так, коли йдеться про окремі вади характеру, наприклад, паремії *Глухий дає, а мудрий бере* [48, с. 249]; *Вітряк меле крилами, а дурень – язиком* [48, с. 248] вербалізують, що за відсутністю інтелекту не вийде доброї справи. Прислів'я може використовуватися як мотивація до набуття життєвого досвіду.

Наприклад, прислів'я *Великий, як дуб, а дурний, як пень* [48, с. 248]; *Виріс до неба, а дурний, як треба* [48, с. 248]; *Велика, як дробина, дурна, як цапина* [48, с. 248]; *Високий, як тополя, дурний, як квасоля* [48, с. 248]; *Висока, як сосна, але мало з неї хісна* [48, с. 248]; *Виглядаєш на газду, а говориш, як дурень* [48, с. 248] послуговуються у тих випадках, коли людині треба нагадати, що немає різниці, якого ти віку чи зросту, соціального статусу. Інтелект не завжди відповідає зовнішнім показникам.

Паремією *Хоч дурний, так великий* [48, с. 115] мовець мав на меті показати, що якщо немає інтелекту, то треба мати інші таланти;

Прислів'я *Бери ж і ти хоч дурну, та велику – хоч поганого борщу наварить, так до біса* [48, с. 114]; *Дай дурневі макогін, то він і вікна поб'є* [48, с. 249] вербалізують істину: якщо у людини немає таланту або розуму, справа не буде вдалою.

Паремії *Та він парубок хоч куди, тільки недалеко* [48, с. 114]; *Носить голову тільки для шапки* [48, с. 255] підкреслюють, що розум і здоровий глузд – найважливіше для людини.

Висловлювання *Вітер свище в голові* [48, с. 255]; *Не тямить голова, що язик лепече* [48, с. 255] репрезентує комунікативну тенденцію, що стосується розпізнавання об'єкта комунікації за особливостями вербального спілкування: відрізнити мовлення мудрої людини досить легко від мовлення нерозумної. Оцінивши мовлення людини мовець може обрати найбільш раціональні

тактики спілкування. Аналізовані прислів'я можуть використовуватись, щоб дати зрозуміти адресату, що з розмови завжди можна виявити рівень інтелекту людини.

Паремії *Один дурний зіпсує так, що десять мудрих не направлять* [48, с. 252]; *З дурнем каші не звариш: або тишно не вкипить, або вогонь не горить* [48, с. 252]; *З дурнем ні купити, ні продати* [48, с. 252]; *Як напише один дурень, то й сто розумних не розберуть* [48, с. 252] звучать у тих випадках, коли мовець хоче закцентувати увагу на тому, що без відповідного досвіду та рівня інтелекту справа не завершиться успіхом.

Зокрема висловлювання *З дурною головою і рукам, і ногам біда* [48, с. 252]; *Не дай дурневі ніж у руки, бо собі пальці втне* [48, с. 253]; *Казав іще старий Сенека: "Від дурнів держися здалека!"* [48, с. 253] послуговується як засторога, бо від легковажної людини можна очікувати лише погане.

3.8. Важливість знань

Сила, мудрість і поетична краса прислів'я – це вияв народного розуму й гумору, влучності й дотепності народного слова. У прислів'ях народ знаходив підказки на всі випадки життя. Особлива увага приділялась людині, її поведінці у природному та соціальному середовищі. В прислів'ях не має готового вирішення якоїсь проблеми, проте в них можна знайти пораду і поштовх до роздумів. Прислів'я цінні не лише через те, що в них ховається авторитет наших предків, а й тому що вони зачіпають практично кожен ділянку життя пересічної людини, її побуту, принципів її існування.

Ми виокремили групу паремій-трюїзмів із значенням, що характеризують **“важливість знань”**:

Паремії *Наука в ліс не веде, а з лісу виводить* [48, с. 237]; *Приложися до азбуки – будуть повні кишені і руки* [48, с. 237] послуговуються прикладом того, що знання допомагають у житті. За допомогою знань можна знайти вихід

з найскладніших ситуацій, вони допоможуть самореалізуватися у житті. Знання ніколи не будуть зайвими.

Прислів'я *Грамотний уміє читати і рядки, і між рядками* [48, с. 237]; *Де грамотні люди, там біди не буде* [48, с. 237] вербалізують, що наявність досвіду, освіти, допомагає вирішити будь-яку проблему.

Висловлювання *Наука для людини, як сонце для життя* [48, с. 237]; *Книга вчить, як на світі жити* [48, с. 237]; *Книжку читай – розуму набирай* [48, с. 237]; *Добра книжка кожному голову на вірну дорогу направить* [48, с. 237] можуть сприйматися як настанова до навчання.

Висловлюваннями *Без науки – робота мука* [48, с. 237]; *Де більше науки, там менше муки* [48, с. 238] мовець мав на меті показати, що зі знаннями і працювати легше, і жити. Прислів'я служать як засіб підбадьорення, мотивації до розвитку та вдосконалення.

Зокрема паремії *Де розумом не дійду, то в книжці знайду* [48, с. 237]; *Хто більше читає, той більше знає* [48, с. 237]; *Людина без книги, як риба без води* [48, с. 237] вербалізують, що найкращий помічник у навчанні – книга. Тільки самостійно, за власним досвідом або спираючись на книгу, людина може чомусь навчитись, інша людина не допоможе отримати знання.

Зміст паремій *Від науки голова не болить* [48, с. 237]; *Від науки міцніють руки* [48, с. 237] полягає у тому, що знання нас удосконалюють, досвід завжди буде корисним у житті. У певних комунікативних ситуаціях аналізований вислів може виступати мотивацією до навчання.

Досвідчена людина завжди знайде, де застосувати свої знання. На підтвердження цього можна використовувати такі паремії: *Наука в щасті прикрашає, а в нещасті утішає* [48, с. 239]; *Ученість і мудрість у щасті украшають, а в нещасті потішають* [48, с. 238]; *Наука і труд добрі плоди дають* [48, с. 239].

Пареміями *За одного вченого двох невчених дають, і то не беруть* [48, с. 238]; *За одного розумного дають десять дурних* [48, с. 238]; *Учений водить, а невчений слідом ходить* [48, с. 239]; *Вчений іде, а неук слідом*

спотикається [48, с. 238] спрямовують адресата, до навчання. Як відомо, без знань життя успішним не буде. Аналізовані прислів'я служать прикладом того, що досвідчена людина завжди цінується більше, ніж нерозумна.

У висловлюваннях *Книжка – маленьке віконце, а через нього весь світ видно* [48, с. 237]; *Корінь навчання гіркий, а плід його солодкий* [48, с. 238]; *Здобудеш освіту – побачиши більше світу* [48, с. 239]; *Вчення світ, а невчення тьма* [48, с. 238] розкривається сенс навчання – знання відкривають нові можливості. Навчання може бути важким, складним та довгим, проте отриманий досвід завжди знадобиться в житті.

Прислів'я *Грамота – не хвороба, літ не збавить* [48, с. 237]; *Наука – не мука, за плечима не носить* [48, с. 23] у мовленні служать стимулом, настановою до навчання, для розуміння того, що знання шкоди не завдіють, їм завжди знайдеться застосування.

Отже, прислів'я є витвором і надбанням трудового народу, через те майже всі вони відображають саме його світогляд і в цьому плані становлять досить струнку систему поглядів на різні явища життя. Прислів'я та приказки мають різнобарвну тематику від навчання до любові й відданості Батьківщині, з такого розмаїття паремій нами було виокремлено такі групи прислів'їв-трюїзмів:

- перша група налічує прислів'я із трюїстичним значенням “неможливості тривалого збереження таємниць”;
- до другої групи входять прислів'я-трюїзми, що характеризують “спотворення інформації”;
- до третьої – “переваги спільної роботи”;
- для четвертої характерна трюїстична асоціація “переваги праці над лінню”;
- до п'ятої групи входять прислів'я зі значенням “користь від праці”;
- шоста група нараховує паремії, що позначають “єдність людини і природи”;

- сьома група налічує паремії-тріюїзми зі значенням “відсутність здорового глузду”;
- для восьмої групи паремій характерна трюїстична ‘рамка’ “важливість знань”.

ВИСНОВКИ

Аналіз фактичного матеріалу показав, що прислів'я – це історично утворені мовні одиниці, які відображають мовну картину світу, зберігають, передають соціальний досвід та моделюють стереотипи поведінки. Прислів'я в більшій мірі, ніж одиниці будь-якого іншого структурного рівня мови, наділені національним колоритом. Вони є носіями характерних рис етнокультурного обличчя народу. В пареміях проявляється національнокультурна специфіка своєрідності побуту та життя того чи іншого народу, вірувань, менталітету. Ця специфіка містить в собі різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе в собі асоціативнообразну інформацію носія мови.

У результаті проведеного дослідження нами було виокремлено вісім груп прислів'їв, з різними трюїстичними асоціаціями.

Першою було виділено групу прислів'їв-трюїзмів із асоціацією “неможливості тривалого збереження таємниць”. Вони відображають поведінку, манери українців, в тій чи тій ситуації. Такі паремії мають комунікативну тенденцію, яка полягає в тому, що інформація поширюється дуже швидко, зокрема в родині та з друзями. Традиційно в українців склався прискорений ритм спілкування, що унеможлиблює тривале збереження таємниць.

До другої групи було дібрано прислів'я-трюїзми, що містять семантику “спотворення інформації”. Зібрані прислів'я демонструють комунікабельність українців, тенденцію передавання інформації та її спотворення, в результаті різної інтерпретації. Більшість паремій, вказують на те, що відсутність у адресата достатньої інформації, змушує доповнювати інформацію на свій розсуд. Серед дібраних прислів'їв зустрічається багато синонімів, що говорить про багатозначність таких паремій.

Для третьої групи характерні прислів'я, що позначають “переваги спільної роботи”. Дібрані паремії, у певних комунікативних ситуаціях, можуть слугувати мотивацією до роботи. Найчастіше, діячами в цих пареміях виступає

собака, ластівка, бджола та інші представники тваринного світу, що мають перевагу над хижими тваринами лише об'єднавши зусилля.

У четвертій групі репрезентовані прислів'я, з трюїстичною асоціацією “переваги праці над лінню”. Прислів'я про працю дають розуміння, що робота необхідна для життя. Аналізовані прислів'я можуть використовуватися як настанова до роботи, вони допомагають відрізнити ледачу людину від працьовитої, спираючись на результат її роботи, вчинків.

П'ятою було виділено групу прислів'їв-трюїзмів з асоціацією “користь від праці”. Відібрані прислів'я відображають споконвічне прагнення людини до правди, фізичного і духовного здоров'я, працьовитості. Великий масив становлять ті прислів'я, які є прикладом того, що праця завжди виправдана, вона може бути важкою, проте завжди приносить користь.

Шоста група нараховує паремії, що позначають “єдність людини і природи”. Люди у процесі трудової діяльності постійно стикалися з силами природи, їхні спостереження знайшли відображення в усній творчості. Можемо стверджувати, що найчастіше в прислів'ях люди згадували сонце, дощ, воду, небо, землю, вітер. Такі паремії позначали не лише природне явище, а й відображали поведінку людей, риси характеру через семантику метеорологічного явища.

До сьомої групи було дібрано прислів'я, що окреслені трюїстичною ‘рамкою’ “відсутність здорового глузду”. Український народний гумор відображає уміння поставитися з іронією до труднощів або розумових вад людини. Аналізовані прислів'я дають розуміння, що інтелект не завжди відповідає зовнішнім показникам.

Остання, восьма група прислів'їв-трюїзмів зі значенням “важливість знань” налічує прислів'я, що слугують стимулом до навчання. Знання шкоди не завдіють, їм завжди знайдеться застосування. Ці трюїстичні асоціації розкривають сенс навчання – знання відкривають нові можливості.

Також визначено, що паремія – це а) ключова одиниця пареміології; б) мікротекст, у лаконічній формі якого закладено народну мудрість. Серед

основних релевантних ознак паремійної структурної одиниці виокремлено такі: 1) логічна завершеність; 2) усталеність змісту та значення; 3) лаконічність форми; 4) легке запам'ятовування та відтворюваність; 5) семантикосинтаксична структура поради, застереження, наказу, заборони та ін.; 6) семантика збереження та репрезентації традицій, звичаїв, етнодосвіду, етнокультури, побуту, життєвої й професійної діяльності того чи іншого народу та ін.; 7) зрозумілий зміст для кожного слухача.

Комплексний аналіз паремій сприяє уточненню їхнього статусу серед одиниць мовної системи, поглиблює розуміння їхньої прагматики крізь призму взаємодії мови й культури, ціннісних домінант, закодovаних у продуктах усної народної творчості.

Спостереження за специфікою формування глибинної семантики прислів'їв збагачують сучасну етнолінгвістику та лінгвокультурологію, дають матеріал для типологічних студій, що уможливить об'єктивування зв'язку знаків із психоментальними механізмами етносвідомості.

Увагу було зосереджено не лише на особливостях реалізації семантичної структури паремії, а й на культурологічній, етнічній, національній своєрідності лексичного складу паремій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Основы фразеологии (краткий курс). Москва : Изд-во “Флинта”, 2014. 312 с.
2. Близнюк К. Аналіз опозицій як метод дослідження лексичної семантики. *Граматичні студії*. 2017. Вип. 3. С. 70–74.
3. Валюх З. О., Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : монографія. Кременчук, 2011. 448 с.
4. Василенко А. П., Кажадей Е. В. Фразеология : языковой и культурный инструментарий народа. Брянск, 2017. 40 с.
5. Василенко О. М. Лінгвокультурні концепти “воля / свобода” (liberty / freedom). *Збірник наукових праць “Гілея : науковий вісник”*. 2016. Вип. 104. С. 116–119.
6. Гаврилова В. В. Теоретичні засади вивчення паремій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С. 11–20.
7. Глуховцева І. Я. Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття : тенденції розвитку : монографія. Старобільськ, 2015. 179 с.
8. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. С. 400–413.
9. Даниленко Л. І. Лінгвокультурологічна характеристика прецедентності паремійного тексту. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 78–84.
10. Даниленко Л. І. Чеський паремійний фонд : культурно-історичні джерела формування і тенденції розвитку. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 184–200.
11. Демидкина Е. А. “Паремииологическая” философия жизни в немецкой языковой картине мира. *Вестник СамГУ*. 2007. № 1 (51). С. 119–126.
12. Заньковская А. Д. Методы исследования концептов. *Научный вестник МГУ*. 2015. № 19. Т. 2. С. 102–104.

13. Заяць В. М., Заяць М. М. Методи зіставлення статистичних характеристик при формуванні вибірок у лінгвістиці. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2010. № 673. С. 296–305.
14. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Київ : Вид-во "Знання", 2011. 380 с.
15. Калько В. В. Інтегральні ознаки паремій. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 2. С. 37–44.
16. Ковбанюк М. І. Зіставно-типологічне дослідження у сучасному мовознавстві. *Інновації та традиції в сучасній науковій думці* : матеріали 2 міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 15–17 серп. 2013). Київ, 2013. Ч. 8. С. 38–40. URL: <http://intkonf.org/konf082013/>.
17. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии : коды культуры. Москва : Изд-во "URSS", 2012. 453 с.
18. Колоїз Ж. В. Стилiстичні ресурси власне пареміологічних одиниць. *Науковий журнал*. 2014. № 2. С. 127–138.
19. Колоїз Ж. В. Українсько-німецькі пареміологічні паралелі. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 7. С. 60–81.
20. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : практикум. Кривий Ріг : Видавництво Криворізького національного університету, 2014. 349 с.
21. Кононенко В. І. Символи української мови : монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2013. 440 с.
22. Кононенко В. І., Кононенко І. В., Воробець О. Д., Ковбанюк М. І. та ін. Зіставно-типологічні студії : українська мова на тлі споріднених мов : кол. монографія. Київ; Івано-Франківськ; Варшава, 2015. 316 с.
23. Космеда Т. А., Осіпова Т. Комунікативний кодекс українців у пареміях : тлумачний словник нового типу. Дрогобич, 2010. 272 с.
24. Коцюба З. Г. Лінгвістичні аспекти дослідження прислів'їв і приказок. *Лінгвістичні студії*. 2012. № 24. С. 74–79.

25. Коцюба З. Г. Об'єктивізація взаємозв'язку “я – вони” у пареміях. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 168–176.
26. Коцюба З. Г. Опозиційне структурування дійсності як основа побудови концептуальних взаємозв'язків у паремійних фондах мов. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 3. С. 209–213.
27. Коцюба З. Г. Паремійні фонди мов як контамінація різночасових міжкультурних світоглядних нашарувань. *Мовознавство*. 2008. № 4–5. С. 101–108.
28. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
29. Коцюба З. Г. Прислів'я як концепт. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 240–244.
30. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'яльному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів, 2010. 472 с.
31. Коцюба З. Г. Українсько-німецькі пареміологічні паралелі. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 7. С. 60–81.
32. Коцюба З. Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2010. 35 с.
33. Логический анализ языка : Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / под ред. Н. Д. Арутюновой. Москва : Наука, 1989. 288 с.
34. Марфіна Ж. Етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом ‘спорідненість’. *Українська мова*. 2014. № 2. С. 51–60.
35. Мелерович А. М. О способах репрезентации фрагментов национальной языковой картины мира в словаре Х. Вальтера и В. М. Мокиенко “Антипословицы русского народа”. *Слово в словаре и дискурсе* : сб. науч. ст. к 50-летию Харри Вальтера. Москва, 2006. С. 570–576.

36. Миронова Г., Купцевич Е. Паремийный фонд национального языка как отражение кризисных явлений в обществе : *Parémie národů slovanských*. Ostrava, 2007. S. 45–62.
37. Михайлюк Н. П. Особливості прономінальної антропогендерної транспозиції в сфері зоонімічних концептів. *Наук. вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. 2014. Вип. 8. Ч. I. С. 139–141.
38. Народ скаже-як зав'яже : українські народні прислів'я, приказки, загадки / уряд Н. С. Шумади. Київ : Веселка, 1973. 230 с.
39. Николаева Е. К. Вариативность пословиц в новом большом словаре российских пословиц. *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты)* : межд. науч.-практ. конф., посв. юбилею д. ф. н., проф. А. М. Мелерович. Москва : Кострома, 2008. С. 509–512.
40. Носова О. Е. Пословицы и поговорки о роле и месте молчания: лингвокультурологический анализ (по материалу русского и английского языков). *Вестник Башкирск. ун-та*. 2008. Т. 13. № 3. С. 543–546.
41. Орловська О. В. Англійські та українські паремії : порівняльний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10. С. 247–250.
42. Осадча Н. Українська мовна картина світу : інтерпретаційні моделі інтегративного світу. *Українознавство*. 2017. №3 (64). С. 201–213.
43. П'ять тисяч прислів'їв та приказок / уряд Л. Вознюк. Тернопіль : Вид-во "Підручники і посібники", 2013. 224 с.
44. Паук М. М. Принципи побудови українських прислів'їв. Гуманітарна освіта в технічних навчальних закладах. 2016. № 33. С. 138–151.
45. Паук М. М. Синтаксис і семантика обмежувальних синтаксем в українських прислів'ях : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 210 с.
46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

47. Сумцов М. Опыт исторического изучения малоросских пословиц. Харьков : Тип. Губерн. правл., 1896. 11 с.
48. Українські прислів'я та приказки : Збірка українських приказок та прислів'їв / упоряд. С. В. Мишинича, М. М. Пазяка. Київ : Дніпро, 1984. 389 с.
49. Шарманова Н. Н. Лінгвістична ідентифікація паремії : семіотичні й когнітивні параметри. *Вестник НГУ*. 2014. № 77. С. 151–153.
50. Шепітько С. В. Велеризми, проverbsіальні порівняння та прислів'я як жанри паремій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 26. Т. 2. С. 96–98.
51. Шепітько С. В. Фонд прислів'їв як об'єкт вивчення сучасних парадигм лінгвістики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 19 Т. 2. С. 114–116.
52. Шидловська І. А. Способи виникнення унікальності в фразеологічних одиницях німецької мови та засоби їх перекладу. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 136–158.
53. Шульга С. Я. Вербалізація концептуальних універсалій в пареміологічному корпусі. *Актуальные вопросы филологии, лингвистики и журналистики* : матеріали науково-практичної конференції професорсько-преподавального складу філологічного факультета ПГУ ім. Т. Г. Шевченка по итогам НИР 2017 г. (Тирасполь, 15 мая 2018). Тирасполь, 2018. С. 224–229.
54. Шульга С. Я. Вербалізація духовного етнокоду у паремійному фонді української та англійської мов. *Семантика мови і тексту* : матеріали XIII Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 28–29 лютого 2018). Івано-Франківськ, 2018. С. 7.
55. Шульга С. Я. Фонетична оформленість пареміологічних одиниць засобами евфонії (на матеріалі англійської та української мов). *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури* : матеріали

- міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19–20 серпня 2016). Одеса, 2016. С. 87–90.
56. Юськів Б. Паремійна картина світу: проблеми дослідження. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2015. Vol. I. С. 67–73.
57. Baláková Dana. Somatické parémie v komunikácii. In : *Parémie národů slovanských III*. Ostrava, 2007. S. 63–71.
58. Buljan G., Gradečak-Erdeljić T. Where Cognitive Linguistics Meets Paremiology : a Cognitive-contrastive View of Selected English and Croatian Proverbs. *Explorations in English Language and Linguistics*. 2013. № 1.1. P. 63–83.
59. Coinnigh M. Structural Aspects of Proverbs. *Introduction to Paremiology : A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw, 2015. P. 112–132.
60. Dabaghi A., Pishbin E., Niknasab L. Proverbs from the Viewpoint of Translation. *Journal of Language Teaching and Research*. 2010. Vol. 1. No. 6. P. 807–814.
61. Debak M. Semantics and Pragmatics of Anti-proverbs : graduation thesis. Zagreb, 2017. 36 p.
62. Granbom-Herranen L. Proverbs in sms Messages : Archaic and Modern Communication. Turku, Finland, 2018. 114 p.
63. Kispál T. Paremiography : Proverb Collections. *Introduction to Paremiology : A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw, 2014. P. 229–242.
64. Kochemasova D. R., Nazarova M. V. Reflection of National and Cultural Values of Paremiological Fund in Russian and English Languages. *The Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*. 2016. Vol. 20. P. 147–153.
65. Lewandowska A., Antos G. Cognitive Apects of Proverbs. *Introduction to Paremiology : A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw, 2015. P. 162–182.
66. Malunga Ch. Organization Paremiology. A New Approach to Organizational Performance Improvement. London, 2017. 150 p.

67. Mieder W. “Think outside the box” : Origin, Nature, and Meaning of Modern Anglo-American Proverbs. *Proverbium*. 2012. № 29. P. 29–30.
68. Sameer I. H. A Cognitive Study of Certain Animals in English and Arabic Proverbs : a Comparative Study. *International Journal of Language and Linguistics*. 2016. Vol. 3. No. 5. P. 133–143.
69. Šrámek Rudolf. Propria ve frazémeh a příslovích. In : *Parémie národů slovanských*. Ostrava, 2003. S. 61–66.
70. Viellard Stéphane. L’adjectif attribut en russe contemporain : entre syntaxe et eff etes de discours. *Revue des études slaves*. 2006. T. 77, fassc. 3. P. 243–365.